

Evija Kļave

Baltic Institute of Social Sciences (BISS) pētniece

Sabiedrības integrācija un iecietība Latvijā: pētījumos balstīts skatījums

Ievads

Dažādu jomu pētnieku – politologu, sociologu, lingvistu, vēsturnieku, politikas analītiķu, psihologu, ekonomistu - interešu lokā vairāk kā piecpadsmit gadus ir Latvijas sabiedrības integrācijas jautājumi, aptverot dažādus integrācijas aspektus: etnisko, pilsonisko, sociālo un kultūras. Deviņdesmitajos gados integrācijas pētījumu tematikā dominēja problēmas, kuras savu aktualitāti ieguva līdz ar politisko režīmu maiņu Latvijā. Priekšplānā izvirzījās etniskās integrācijas un ar valsts etnopolitiku saistītie pilsonības, izglītības un valodas jautājumi. Pirmajos Latvijas neatkarības gados galvenie pētījumu finansētāji bija Sorosa fonds Latvija un UNDP¹.

Integrācijas problemātikai, īpaši tās etniskās dimensijas izpētei, veltīto pētījumu veikšanas intensitāte pieauga līdz ar institucionālā atbalsta izveidošanos. 2001. gadā tika nodibināts Sabiedrības integrācijas fonds (SIF), vairākās grantu shēmu programmās nodrošinot finansiālu un informatīvu atbalstu pētījumiem par dažādu sabiedrības grupu integrācijas veicināšanu. Savukārt 2002. gadā tika izveidots Īpašo uzdevuma ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts (ĪUMSILS), kura darbības mērķus un stratēģijas lielā mērā ir noteikusi Valsts programma „Sabiedrības integrācija Latvijā” (2001), kas, kopš tās koncepcijas izstrādes 1998. - 1999. gadā, teju desmit gadus ir bijis galvenais integrācijas politikas dokuments. Tas ir kalpojis arī par konceptuālu pamatu lielai daļai pētījumu integrācijas un iecietības jomā. Vēl deviņdesmitajos gados publiskajā telpā aizsākās plašas diskusijas par pilsonības institūcijas ieviešanu un latviešu valodas statusa nostiprināšanu. Pilsonības un valodas jautājumi integrācijas politikas kontekstā savu aktualitāti kopš tā laika nav zaudējuši. Pakāpeniski, virknes etnopolitisko lēmumu pieņemšanas gaitā, sabiedrībā pieauga etnopolitiskā spriedze, kulmināciju sasniedzot 2004. gadā.² Minētie politiskie un sociālie procesi neapšaubāmi saistīja arī pētnieku uzmanību, ko apstiprina fakts, ka sabiedrības integrācijas lauks ir viens no pētītākajiem šajā laika posmā. Apkopojot vien etniskās un pilsoniskās integrācijas pētījumus laikā no 1998. līdz 2008. gadam redzams, ka ir veikti vairāk kā 50 pētījumi dažādās perspektīvās, sākot no lietišķiem līdz zinātniski izstrādātiem pētījumiem. Šai pētījumu grupai pievienojot sociālās un reģionālās integrācijas, kā arī iecietības tematikai veltītos pētījumus, to skaits sasniegtu nepilnu simtu lielāku un mazāku pētniecisku projektu.

Jaunajā tūkstošgadē veiktie pētījumi integrācijas problemātikas laukā iedalāmi vairākās grupās. Vienu grupu veido lietišķie pētījumi un sabiedriskās domas izpētes pētījumi, monitoringa pētījumi par dažādiem ar sabiedrības integrāciju saistītiem aspektiem – etniskās attiecības, pilsonība, valoda.³ Atsevišķā grupā iekļaujas pētījumi

¹ UNDP – United Nations Development Programme

² 2004. gada sākumā visā Latvijā notika plašas mazākumtautību skolu skolēnu, skolotāju un vecāku protesta akcijas pret mazākumtautību izglītības reformu.

³ Attieksme pret pilsonisku sabiedrību. Latvijas iedzīvotāju aptauja. 2007. gada jūlijs, Rīga: SKDS; Sabiedrības integrācijas aktuālākie aspekti. 2006, Rīga: SKDS; Uzskati par atrpetniskajām attiecībām sabiedrībā Latvijā. 2005, Rīga: SKDS, Valoda. Latvijas iedzīvotāju aptauja, 1996.-2008., Baltijas Sociālo zinātņu institūts, Baltic Institute of Social Sciences; Ceļā uz pilsonisku sabiedrību. 1997,

par Latvijā dzīvojošajām etniskajām minoritātēm – baltkrieviem, ukraiņiem, poļiem, romiem u.c. etniskajām grupām.⁴ Nākamā grupa ir politikas analīzes pētījumi par integrācijas politikas veidošanu, īstenošanu un izvērtēšanu un pētījumi ar teorijā balstītu konceptuālu pamatojumu un tam atbilstošu empīrisku analīzi.⁵

Šajā ziņojumā ir apkopoti galvenokārt pēdējo trīs gadu laikā (2006.-2008.) veikto pētījumu par sabiedrības integrāciju un iecietību rezultāti, analizēti secinājumi un noteikti nākotnes izaicinājumi sabiedrības integrācijas procesam Latvijā. Laika periods ir noteikts atbilstoši ES Pārejas programmas „Sabiedrības integrācijas veicināšana Latvijā” periodam, iekļaujot arī 2006. gadu, kad etniskās un pilsoniskās integrācijas jomā vadošās pētnieciskās institūcijas⁶ veica vairākus nozīmīgus pētījumus (gan teorētiskus, gan empīriskus), daļa no kuriem arī ir SIF atbalstītie projekti.⁷ Tādējādi ziņojumā aplūkoti pētījumi aptver, pirmkārt, SIF atbalstītos projektus ES Pārejas programmas ietvaros, otrkārt, ĪUMSILS iniciētos pētījumus sabiedrības integrācijas, iecietības un mazākumtautību problemātikas jomās, treškārt, citu institūciju ierosinātos un veiktos nozīmīgākos pētījumus, kas padziļina izpratni par esošo situāciju un vērš skatu nākotnē. Izvērtējot veiktos pētījumus, šajā gadījumā mērķis ir ne tik daudz analizēt to pētniecisko kvalitāti, metodoloģijas atbilstību pētāmajam integrācijas aspektam un mērķa grupai, bet gan šo pētījumu saturisko pienesumu integrācijas procesa norises izpratnē. Integrācijas jēdziena lauku šajā ziņojumā nosaka analizējamo pētījumu tematika, aptverot gan etniskās, gan sociālās integrācijas dimensijas, gan diskriminācijas un iecietības problemātiku.

Šī ziņojuma izklāsta struktūru veido pētījumos analizētie integrācijas un iecietības aspekti un dimensijas. Jāpiebilst gan, ka šī dalījuma robežas nav striktas, jo pētījumos

Baltijas Datu nams, 2000, Baltijas Sociālo Zinātņu institūts; Pilsonības pretendentu aptauja par naturalizācijas iemesliem. 2003, LR Naturalizācijas pārvalde; u.c.

⁴ Mazākumtautības Latvijā: vēsture un tagadne. 2007. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, LU aģentūra, īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts; Apine, I., Krievu problēma Latvijas vēsturē. 2007, Rīga.; Volkovs, V., Krievu minoritātes kolektīvā identitāte Latvijas Republikā. 2007, Rīga; Latvijas nacionālo minoritāšu prasības etniskās identitātes saglabāšanas garantēšanai. 2004. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts; Ukraiņi Latvijā. 2003, Ukraiņu kultūras un izglītības biedrība „Dnipro”; Čigānu stāvoklis Latvijā. 2003, Rīga: Latvijas cilvēktiesību un etnisko studiju centrs; Krievu un krievvalodīgo sabiedriskās organizācijas jautājumi 2001. gadā. 2002, Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts; Liguta, T., Dribins, L., Volkovs, V., Ščerbinskis V., Latvijas etnisko minoritāšu politiskās orientācijas un kultūras dzīves evolūcija sabiedrības integrācijas sākuma posmā. 2001-2002, Rīga: Sorosa fonds Latvija un Latvijas cilvēktiesību un etnisko studiju centrs u.c. pētījumi.

⁵ Lerhis, A., Kudors, A., Indāns, I., Ārvalstu ietekme uz sabiedrības etniskās integrācijas procesu Latvijā, 2007. Rīga: Austrumeiropas Politisko Pētījumu centrs; Ose, L., Osis, J., Pētījumos balstītas stratēģijas tolerances veicināšanai. 2006, Rīga: Biedrība Dialogi.lv; Pretestība sabiedrības integrācijai: cēloņi un sekas. Red. Dribins, L., Šņitņikovs A. 2006., Rīga, Latvijas Universitātes Filozofijas un Socioloģijas institūts; Integrācijas prakse un perspektīvas, zin. red. B. Zepa. 2006, Rīga: Baltic Institute of Social Sciences; Bilingvālās izglītības ieviešanas analīze. 2000-2002, Rīga: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts; Sabiedrības attieksme pret Eiropas Padomes Vispārējo konvenciju par nacionālo minoritāšu aizsardzību. 2002, Rīga: Baltijas Studiju centrs; Sabiedrības integrācijas institucionālās politikas analīze. 2000, Rīga: Latvijas Ārpolitikas institūts u.c. pētījumi.

⁶ Latvijas Universitātes Filozofijas un Socioloģijas institūts, Baltic Institute of Social Sciences, Sabiedriskās politikas PROVIDUS, Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes sociologu grupa, tirgus un sociālo pētījumu centrs SKDS.

⁷ Integrācijas prakse un perspektīvas, zin. red. Zepa, B., 2006, Rīga: Baltic Institute of Social Sciences; Pretestība sabiedrības integrācijai: cēloņi un sekas. Red. Dribins, L., Šņitņikovs A. 2006, Rīga, Latvijas Universitātes Filozofijas un Socioloģijas institūts; Austers, I., Golubeva, M., Kovaļenko, M., Strode, I. 2006, Daudzveidība ienāk latviešu skolās. Mazākumtautību bērnu integrācija latviešu skolu vidusskolas klasēs. Rīga: Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS; Kultūra. Jaunieši. Mediji., zin. red. Aivars Tabuns. 2006, Rīga: Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultāte.

iekļautās mērķa grupas un pētāmie jautājumi nereti pārklājas. Katrā no ziņojuma apakšsadaļām ir izvērtēti ES Pārejas programmas SIF atbalstīto pētniecisko projektu rezultāti, kas ir papildināti ar citu pētījumu atziņām attiecīgajā jomā, tā paplašinot aplūkotas integrācijas dimensijas lauku. Ziņojumu noslēdz secinājumi par Latvijas sabiedrības integrācijas nākotnes perspektīvām un izaicinājumiem.

1. Sabiedrības etniskā integrācija daudzveidīgos kontekstos

No 51 ES Pārejas programmas ietvaros kopumā atbalstītā projekta 20 projekti ir īstenoti tematiskajā virzienā „Etniskā integrācija un pilsonības iegūšana”. Šiem projektiem pievienojas vēl pieci projekti, kas tika veikti tematiskā virziena „Atbalsts pētījumiem” (kopumā šajā virzienā ir veikti septiņi pētījumi). Etniskās integrācijas pētījumi ieņem stabilu pirmo vietu integrācijas tematikai veltīto pētījumu vidū.

Latvijas sabiedrības etniskais sastāvs pēdējos gados nav būtiski mainījies. Latvijā 2008. gada sākumā, saskaņā ar CSP datiem, dzīvoja 59.2% latviešu, 28% krievu un 12.8% citu tautību pārstāvji (lielākās etniskās grupas ir baltkrievi, ukraiņi, poļi). 2007. gada sabiedriskās domas aptaujas rezultāti par iedzīvotāju starpetnisko attiecību vērtējumu rāda, ka abās lielākajās valodu kopienās – latviešu un krievu - viedokļi par attieksmi pret latviešiem vai mazākumtautībām būtiski neatšķiras, kopumā starpetnisko attiecību vērtējums ir neitrāli pozitīvs.⁸ Šobrīd, kā rāda pētījumi, etniskā integrācija nav nedz sabiedrības, nedz politiskās elites dienas kārtības jautājums, jo aktuālāki par etniskajiem un nacionālajiem jautājumiem ir kļuvuši sociāli ekonomiskie un psiholoģiskie faktori.⁹ Jāteic, ka etnisko attiecību nozīmīgums sabiedrības vidū nereti ir bijis pārspīlēts un drīzāk politiski konstruēts, nevis pašas sabiedrības noteikts. Jau 2005. gadā, gadu pēc etnopolitiskās spriedzes kulminācijas saistībā ar mazākumtautību izglītības reformu, latviešu un krievu etnolingvistisko grupu pārstāvji atzina, ka etniskās attiecības viņu ikdienas dzīvē nav prioritāro jautājumu vidū. Priekšplānā izvirzījušās ekonomiskās labklājības, ES ietekmes un vides jautājumi.¹⁰

Kādi ir nesenāko pētījumu secinājumi par etnisko integrāciju Latvijā? Pēdējos gados veiktie pētījumi šajā jomā ir mainījuši fokusu no konkrētu etniskās integrācijas komponentu analīzes uz integrāciju ietekmējošo kontekstu (piemēram, valsts svētki, starptautiskais konteksts, kultūras telpa, noteikta administratīvi teritoriālā vidē), faktoru (attiecības ar citām valstīm, migrācija) un aģentu (ārvalstu institūcijas, mediji) izpēti, izmantojot visplašāko metožu klāstu, sākot no politikas dokumentu analīzes līdz līdzdalības novērojumiem.

⁸ 35% respondentu uzskata, ka lielākā daļa mazākumtautību pārstāvju ir labvēlīgi noskaņoti pret latviešiem, savukārt 32% iedzīvotāju atzīst, ka lielākā daļa latviešu ir labvēlīgi noskaņoti pret mazākumtautībām. 42% respondentu norādījuši, ka vienlīdz daudz mazākumtautību pārstāvju ir noskaņoti labvēlīgi un nelabvēlīgi pret latviešiem, un 44% - ka vienlīdz daudz latviešu ir noskaņoti labvēlīgi un nelabvēlīgi pret mazākumtautībām. Datu avots: Sabiedrības integrācijas aktuālākie aspekti, 2007. gada novembris, Rīga: SKDS.

⁹ Vēbers, E., Sabiedrības integrācijas procesa analīze un vērtējums.//Pretestība sabiedrības integrācijai: cēloņi un sekas. Red. Dribins, L., Šņitņikovs A. 2006, Rīga, Latvijas Universitātes Filozofijas un Socioloģijas institūts, 106. lpp.

¹⁰ Zepa., B., Šūpule, I., Kļave, E., Krastiņa, L. et al., Etnopolitiskā spriedze Latvijā: konflikta risinājuma meklējumi. 2005, Rīga: Baltic Institute of Social Sciences.

▪ Etniskās attiecības – Jelgavas gadījums

ES Pārejas programmā „Sabiedrības integrācijas veicināšana Latvijā” Jelgavas pilsētas dome īstenojusi projektu „Pētījums par sabiedrības etnisko integrāciju Jelgavas pilsētā”. Pētījums fokusējies uz Jelgavas iedzīvotāju etnisko integrāciju, datu ieguvē izmantojot Jelgavas iedzīvotāju aptauju un fokusa grupu diskusijas. Pētīto integrācijas aspektu loks aptver latviešu un krievu valodas zināšanas, pilsonības iegūšanas motivāciju un starpetniskās attiecības. Nozīmīgākie etniskās integrācijas šķēršļi, kā pētījuma secinājumos norāda tā autori, ir latviešu valodas zināšanu nepietiekamība un etniski homogēni iedzīvotāju sociālie tīkli.

Jelgavnieku aptaujas rezultāti rāda, ka latviešu tautības respondenti augstāk vērtē savas krievu valodas zināšanas (77% snieguši vērtējumus *labi* un *ļoti labi*), nekā krievu (40% tās vērtē *labi* un *ļoti labi*) un citu tautību pārstāvji (attiecīgi 55%) vērtē savu latviešu valodas prasmi.¹¹ Salīdzinot šos rezultātus ar valodas politikas monitoringa pētījumu „Valoda”, kas tiek veikts ik gadu kopš 1996. gada, jānorāda, ka situācija Jelgavā tikai nedaudz atšķiras no kopējām tendencēm. Proti, 2008. gada martā veiktās Latvijas iedzīvotāju aptaujas dati (izlases lielums: 2002 respondenti) rāda, ka latviešu valodas prasmes cittautiešu vidū manāmi uzlabojušās. Labas latviešu valodas zināšanas, balstoties uz pašvērtējumu, ir 58% cittautiešu (krievu un citu tautību cilvēki), savukārt latviešu vidū šis rādītājs (attiecībā uz krievu valodas zināšanām) sasniedz 69%.¹²

Jelgavas nepilsoņu vidū ir ļoti vāja pilsonības iegūšanas motivācija, kuras pamatā ir nevēlēšanās naturalizēties, laika trūkums, latviešu valodas nezināšana un Krievijas pilsonība. Etniskās integrācijas kontekstā interesanti ir latviešu tautības pārstāvju priekšstati par nepilsoņu zemās motivācijas iemesliem. Tie ir: neuzņēmība un slinkums, vecums, iespējamā Krievijas varas ienākšana Latvijā nākotnē un valsts nodeva par naturalizāciju.¹³ Kā redzams, abu grupu nosauktie pilsonības iegūšanu kavējošie motīvi ir ne tikai atšķirīgi, bet pat pretrunīgi.

Jelgavnieku starpetnisko attiecību izpētes nolūkos iegūtie dati pētniekiem ļauj secināt, ka latviešu un krievu valodas kopienu pārstāvju ikdienas saskarsme ir kopumā pozitīva, neviena no grupām neizjūt diskrimināciju darba vietā etniskās piederības dēļ, abu grupu starpā nav nozīmīgu dzīves stilu atšķirību. Neraugoties uz šīm pozitīvajām tendencēm, etnisko saliedētību un mijiedarbību kavē etniski viendabīgie iedzīvotāju sociālo kontaktu tīkli.

Līdzīgi kā citos pētījumos, domājot par iespējamajiem risinājumiem, arī šajā ir uzsvērtā iedzīvotāju līdzdalības nozīme sabiedrības saliedētības veidošanā, iesaistoties kopīgos sporta un kultūras pasākumos. Līdzās šim ieteikumam minēti vēl vairāki - nepieciešamība veicināt dialoga veidošanos starp dažādu tautību iedzīvotājiem pilsētā, attīstīt pašvaldības īstenojamas etniskās integrācijas politikas institucionālos resursus, atbalstīt pilsoniskās sabiedrības aktivitātes – dažādu etnisko grupu sabiedrisko organizāciju izveidi un darbību, ar mediju starpniecību popularizēt pozitīvo starpetnisko attiecību pieredzi, celt iedzīvotāju informētības līmeni par sociāli atstumto un diskriminēto grupu iekļaušanu sabiedrībā, sekmējot iecietību pilsētā.

Šī pētījuma rezultāti parāda, ka etniskā integrācija Jelgavā, to kavējošie faktori un piedāvātie risinājumi būtiski neatšķiras no etniskās integrācijas norises valstī kopumā,

¹¹ Sabiedrības etniskā integrācija Jelgavas pilsētā. 2007, 16.lpp.

¹² „Valoda” (1996 - 2008), BSZI, Baltic Institute of Social Sciences. Pieejams: www.biss.soc.lv un www.lvava.lv

¹³ Sabiedrības etniskā integrācija Jelgavas pilsētā. 2007, 20.-22.lpp.

kas atspoguļota virknē pēdējos gados veikto pētījumu, daļa no kuriem ir aplūkoti arī šī ziņojuma ietvaros.

▪ *Valsts svētki – vieno vai šķel?*

Viens no apjomīgākajiem pētījumiem ES Pārejas programmas ietvaros ir 2007.-2008. gadā BISS īstenotais pētnieciskais projekts „Valsts svētki un to svinēšana sabiedrības vienotībai”. Pētījumā ir izmantots ļoti plašs metožu klāsts (aptaujas, dziļās ekspertu intervijas, līdzdalības novērojumi, mediju analīze, fokusa grupu diskusijas, intervijas u.c.), iekļaujot valsts svētku organizācijā un norisē iesaistītās mērķa grupas un aģentus – iedzīvotājus, plašsaziņas līdzekļus, valsts svētku organizatorus, varas pārstāvjus, kā arī skolu jaunatni un skolotājus. Ņemot vērā šī ziņojuma fokusu uz sabiedrības integrācijas izvērtējumu, šī pētījuma apskatā uzmanība ir vērsta uz valsts svētku lomu sabiedrības integrācijas sekmēšanā.

Pētījuma teorētiskajā daļā tā vadītāja Brigita Zepa, analizējot valsts svētku ieguldījumu sabiedrības kopības izjūtas veidošanā, raksturo pasaulē vadošās teorētiskās perspektīvas šajā jomā. Viena no tām ir klasiskajā funkcionālismā balstītā pieeja, kas uzsver sabiedrības dažādu grupu līdzdalību svētkos un to konfrontāciju gadījumos, „kad svētku objekts ir mērķēts uz vienu sabiedrības daļu, bet tajā pašā laikā atsvešina citas”. Šīs pieejas pārstāvis amerikāņu sociologs Amitai Ecioni svētkus iedala sabiedrības kopības sajūtu veidojošajos un spriedzi noņemošajos svētkos, neizslēdzot šo funkciju pārklāšanos. Valsts svētki iekļaujas kopīgās vērtības veidojošajos svētkos, kas tiešā veidā ietekmē sabiedrības integrāciju.¹⁴ Tas nozīmē, ka konceptuāli nepārdomāta svētku organizācija un vēstījums rada risku ne tikai kavēt sabiedrības vienotības veidošanos un nostiprināšanos, bet pat būt par iemeslu dažādu sabiedrības grupu nošķirtībai un atsvešinātībai. Otra pētījumā aplūkotā teorētiskā pieeja ir instrumentālistu perspektīva, kas uzsver kultūras elementu nozīmi etniskās (nacionālās) piederības konstruēšanā, izšķirošu lomu atvēlot politiķu darbībai tās mobilizēšanā un manifestēšanā. Tāpēc „visus valsts svētku pasākumus, runas un priekšnesumus, simbolus un patriotiskās noskaņas, - visu to var uzlūkot kā līdzekli kopības stiprināšanai gan sabiedrībā starp kopienas locekļiem, gan nācijas un varas attiecībās.”¹⁵

Pētījuma gaitā pētnieki, izmantojot iedzīvotāju aptaujas un grupu diskusijas, centušies skaidrot gan varas pārstāvju un sabiedrības attiecības, gan latviešu un krievu etnolingvistisko grupu mijiedarbību valsts svētku svinēšanas kontekstā. Iegūtie dati ļauj secināt, ka valsts svētku svinēšanas prakse Latvijā diemžēl nevis satuvina varu un sabiedrību, bet gluži otrādi – ir vērojama atsvešinātība, kas izpaužas gan iedzīvotāju attieksmēs, gan svētku svinēšanas prakses līmenī. Proti, iedzīvotāji nav apmierināti ar to, ka svētku organizatori nepietiekami uzrunā vienkāršos cilvēkus, galveno vērību piešķirot varas elitei, kā rezultātā veidojas divas nošķirtas svētku svinēšanas telpas. Atsevišķi analizējot krievu etnolingvistiskās grupas pārstāvju viedokļus, ir redzams, ka šīs grupas negatīvās attieksmes pret valdošo varu joprojām lielā mērā saistītas ar valsts etnopolitiku, netieši ietekmējot divu lielāko valodas kopienu attiecības.

Latviešu un krievu valodas kopienu valsts svētku svinēšanas prakses būtiski neatšķiras – kā vieni, tā otri svētku dienas izmanto kā iespēju būt kopā ar ģimeni un draugiem, kopīgi apmeklēt svētku ugunošanu. Atšķirības parādās svētku atzīmēšanā

¹⁴ Zepa., B., Kļave, E., Krastiņa, L. et al. Mēs. Svētki, valsts. Socioloģiska valsts svētku izpēte. 2008, Rīga: Baltic Institute of Social Sciences, 20.-21.lpp.

¹⁵ Turpat, 22.lpp.

mājās, ģimenes lokā un svētku koncertu apmeklēšanā, kas ir raksturīgākas aktivitātes tieši latviešu vidū. Sabiedrības etniskās vienotības vai šķelšanās jautājums aktualizējās krievu valodā notikušajās iedzīvotāju diskusijās, iztirzājot galvenās ar valsts etnopolitiku saistītās tēmas – latviešu valodas apguvi un lietošanu, pilsonības jautājumu, mazākumtautību izglītības reformu. Tādējādi šis pētījums apstiprināja citu BISS veikto pētījumu par sabiedrības etnisko integrāciju secinājumus par valsts etnopolitikas negatīvo ietekmi uz abu lielāko valodas kopienu attiecībām.¹⁶

Ņemot vērā šos rezultātus, jāsecina, ka valsts svētku svinēšanas tradīcijas un pašreizējās prakses neizmanto iespējamo valsts svētku potenciālu sabiedrības grupu (gan etnisko, gan sociālo) saliedēšanai uz kopīgu pilsonisko un valstisko vērtību pamata. Izvirzot ieteikumus valsts svētku organizatoriem, pētījuma autori aicina veidot konceptuāli pamatotu valsts svētku pasākumu vēstījumu, kuram jāietver tās vērtības, „kuras svētki manifestē: gan etniskajā nacionālismā balstītu patriotismu, gan pilsoniskajā atbildībā un piederības sajūtā balstītu patriotismu, kāds būtu tuvs un saprotams jebkuram valsts iedzīvotājam neatkarīgi no etniskās piederības.”¹⁷

▪ *Citu valstu loma Latvijas etniskās integrācijas īstenošanā*

Austrumeiropas Politisko Pētījumu centrs pētījumā „Ārvalstu ietekme uz sabiedrības etniskās integrācijas procesu Latvijā” (2007) autori analizē Rietumeiropas un Krievijas ārpolitiskās iniciatīvas Latvijas etnopolitikas veidošanā un īstenošanā. Pētnieki secina, ka ārvalstu ietekme uz Latvijas sabiedrības etnisko integrāciju dalāma divos virzienos – Rietumu un Austrumu (jāpiebilst, ka autori analizē tikai Krievijas valsts institūciju, nevalstisko organizāciju un plašsaziņas līdzekļu lomu). Autori detalizēti analizē, kā Rietumvalstu institūcijas un starptautiskās organizācijas iesaistījušās Latvijas etnopolitikas tapšanā, izvirzot noteiktus nosacījumus un rekomendācijas nacionālā tiesiskā regulējuma veidošanā, kā arī ar savu palīdzību atbalstījušās sabiedrības integrācijas procesā tieši iesaistītās Latvijas valsts varas institūcijas (piemēram, Naturalizācijas pārvaldi, Sabiedrības integrācijas fondu u.c.). Saskaņā ar pētījuma autoru viedokli, kas atspoguļo arī vairāku pētījumā intervēto ekspertu vērtējumu, „Rietumvalstu un starptautisko organizāciju loma ir bijusi pozitīva un uz ilgtermiņa mērķiem orientēta atbilstoši demokrātijas un pilsoniskās sabiedrības interesēm”.¹⁸

Krievijas ietekme savukārt ir vērtēta ļoti kritiski, pamatojot šādu vērtējumu gan ar Krievijas valsts institūciju un sabiedrisko organizāciju pieaugošo atbalstu Latvijā dzīvojošajiem krievvalodīgajiem iedzīvotājiem un Latvijas sabiedrības etniskās integrācijas kavēšanu, gan ar Krievijas televīzijas kanālu raidījumu iepludināto Latvijas integrācijas politikas pamatnostādņem neatbilstošo informāciju. Balstoties uz datiem par Krievijas televīzijas kanālu patēriņu krievvalodīgo iedzīvotāju vidū, autori negatīvi vērtē arī krievu valodas izplatību Latvijas informācijas telpā, kā sekas, viņuprāt, ir tas, ka „Latvijas krievvalodīgo iedzīvotāju vidū arvien noteiktāk tiek zaudēti Latvijas valstiskās identitātes orientieri un vērtības.”¹⁹ Pētījumu autoru perspektīva ir izteikti nacionālistiska, lielai daļai pētnieku argumentu trūkst datus un faktos balstīta pamatojuma. Tā piemēram, Krievijas TV kanālu ietekmes vērtējumā

¹⁶ Zepa, B., Kļave, E., Krastiņa, L. et al. Mēs. Svētki, valsts. Socioloģiska valsts svētku izpēte. 2008, Rīga: Baltic Institute of Social Sciences, 88.-89.lpp.

¹⁷ Turpat, 9.lpp.

¹⁸ Lerhis, A., Kudors, A., Indāns, I., Ārvalstu ietekme uz sabiedrības etniskās integrācijas procesu Latvijā, 2007. Rīga: Austrumeiropas Politisko Pētījumu centrs, 67.pp.

¹⁹ Lerhis, A., Kudors, A., Indāns, I., Ārvalstu ietekme uz sabiedrības etniskās integrācijas procesu Latvijā, 2007. Rīga: Austrumeiropas Politisko Pētījumu centrs, 68.lpp.

nav ņemti vērā tādi faktori kā krievvalodīgās auditorijas daudzveidība, pārraidītās informācijas uztveres un interpretācijas iespējas. Savukārt tēzei par „Krievijas tautiešu atbalsta politikas” pieaugošo intensitāti un efektivitāti trūkst gan empīrisku, gan teorētisku pierādījumu. Turklāt arī intervētie sabiedrības integrācijas eksperti norāda, ka Krievijas „tautiešu atbalsta politikas” ietekmes izvērtējumam trūkst atbilstošu indikatoru.²⁰ Vienlaikus nenoliedzams ir šī pētījuma ieguldījums un pienesums ārvalstu kā sabiedrības integrācijas ietekmējošo aģentu ietekmes analīzē.

Latvijas un Krievijas, kā arī latviešu un krievu attiecību iekšpolitiskās un ārpolitiskās lomas izpētei integrācijas īstenošanā veltīts arī 2006. gadā Latvijā publicētais rakstu krājums angļu valodā „Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimensions” („Latviešu – krievu attiecības: vietējās un starptautiskās dimensijas”). Izdevuma redaktors Nils Muižnieks uzsver Latvijas sabiedrības etniskās integrācijas specifisko uzdevumu: demogrāfiski un lingvistiski vājās majoritātes un lielās postimperālās un Krievijas atbalstītās minoritātes koeksistences nodrošināšanu. Līdzšinējās integrācijas lielākais panākums, N. Muižnieka, vērtējumā ir latviešu un krievu starptautisko attiecību miermīlīgais raksturs visā pēc neatkarības atgūšanas periodā²¹, ko lielā mērā nosaka gan abu etnolingvistisko grupu vēsturiskā sociālā mijiedarbība, gan vienotās pamatvērtības, gan arī kopīgie centieni ceļā uz sociālo un ekonomisko labklājību. Definējot etniskās attiecības ietekmējošos faktorus nākotnē, Krievijas īstenoto politiku attiecībā uz Latviju un citām postpadomju valstīm N. Muižnieks min kā vienu no pieciem galvenajiem faktoriem, prognozējot Krievijas aktivitātes iespējamo pieaugumu krievvalodīgo iedzīvotāju statusa noteikšanā un plašākā mērogā etnisko attiecību veidošanā Latvijā.²² Arī Ilga Apine, analizējot etnopolitikas un ārpolitikas mijiedarbību, norāda, ka lielais minoritātēm piederīgo iedzīvotāju skaits un viņu attiecības ar etniskajām dzimtenēm, t.sk. Krieviju, ir un būs spēcīgs etnisko integrāciju ietekmējošs faktors.²³

▪ Mediji etniskās integrācijas īstenošanā

Mediju loma etniskās integrācijas jomā šajā ziņojumā aplūkojamajā laika periodā (2006. - 2008. gads) pētīta vairākos pētījumos, no tiem nozīmīgākie ir „Integrācijas prakse un perspektīvas” (BISS, 2006), „Kultūra. Jaunieši. Mediji” (LU SZF, 2006), „Mēs. Svētki. Valsts” (BISS, 2008).

Pētījumā „Integrācijas prakse un perspektīvas” preses izdevumu analīzē pievērsta uzmanību latviešu un krievu valodā iznākošo publikāciju diskursiem un to ietekmei uz identitāšu veidošanos laika posmā no 1990. gada līdz 2005. gadam. Pielietojot kritiskā diskursa analīzes metodi, kas ļauj konceptuāli strukturēt analizējamo materiālu, autori pētījuši nozīmīgāko etnopolitisko notikumu atspoguļojumu šajā periodā. Pētnieki secina, ka krievu un latviešu valodā iznākošajos izdevumos ir vērojami krasī atšķirīgi diskursi, kas nosaka atšķirīgu krievu un latviešu etnolingvistisko grupu kolektīvo identitāšu veidošanos un abu grupu norobežošanas.²⁴

²⁰ Turpat, 51.lpp.

²¹ Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimensions, ed. Nils Muižnieks, 2006, LU Akadēmiskais apgāds, p.5.

²² Muižnieks, N., Ethnic Relations in Latvia in 2020: Three Scenarios.// Latvija 2020. Nākotnes izaicinājumi sabiedrībai un valstij. 2008, Rīga: Latvijas Universitāte.

²³ Apine, I., Etnopolitikas analīze. // Pretestība sabiedrības integrācijai: cēloņi un sekas. Red. Dribins, L., Šņitņikovs A. 2006, Rīga, Latvijas Universitātes Filozofijas un Socioloģijas institūts, 19. lpp.

²⁴ Integrācijas prakse un perspektīvas, zin. red. Zepa, B., 2006, Rīga: Baltic Institute of Social Sciences, 28.lpp.

Pētot kultūras dzīves atspoguļojumu latviešu un krievu laikrakstos un portālos, pētījuma „Kultūra. Jaunieši. Mediji” autori secina, ka abās mediju telpās ir vērojama ignorance par otru etnolingvistiskajai grupai nozīmīgiem kultūras pasākumiem, kā arī pastiprināta interese par notikumiem, kuri noris attiecīgās grupas – latviešu vai krievu – valodā. Izvērtējot pētījuma ietvaros izveidotās plašsaziņas līdzekļu datu bāzes datus, kas ir viens no būtiskiem šī pētījuma pienesumiem integrācijas analīzē kultūras laukā, pētnieki nonāk pie secinājuma par kultūras politizāciju kā galveno iemeslu latviešu un krievu mediju tendencei „veidot savai auditorijai atšķirīgu Latvijas kultūrtelpas uztveri”²⁵.

Par mediju telpas nošķirtību liecina arī 2008. gada pētījums „Mēs. Svētki. Valsts”, kura autori pētījuši valsts svētku atspoguļojumu latviešu un krievu valodā raidošajos un rakstošajos medijos Latvijas Republikas Neatkarības deklarācijas pasludināšanas un Latvijas Republikas proklamēšanas svētku dienās. Salīdzinot latviešu un krievu valodā iznākošo preses izdevumu materiālus, pētnieki norāda, ka to starpā pastāv nozīmīga atšķirība: ja latviski rakstošā prese svētku notikumus atspoguļo pozitīvi, uzsver iedzīvotāju vienotību un patriotismu, tad krievu valodā iznākošie izdevumi lielāku uzmanību vērš uz negatīvajām parādībām svētku norisē.²⁶ Šāda saturiskā polarizācija ievērojami apgrūtina valsts svētku lomā valstiskās identitātes un nacionālās kopienas stiprināšanā.

Mediju lomas un ietekmes analīze uz sabiedrības etnisko integrāciju ir atsevišķs pētījumu virziens, kurā strādā galvenokārt komunikācijas jomas speciālisti un pētnieki, analizējot gan neiecietības izpausmes medijos, gan latviešu un krievu valodā rakstošo un raidošo mediju diskursu par aktuālajiem etnopolitiskajiem notikumiem un problēmām, gan arī vērtējot mediju ietekmi uz starpetniskajām attiecībām sabiedrībā. Taču visi šajā laukā veiktie pētījumi – gan sociologu, gan komunikācijas speciālistu - apstiprina tēzi par mediju varas potenciālu etniskās integrācijas sekmēšanā vai kavēšanā. Atšķirīgais (etno)politisko un arī kultūras dzīves notikumu atainojums Latvijas medijos parāda, ka mediji, būdami nozīmīgi socializācijas aģenti un realitātes konstruētāji, drīzāk kavē, nekā sekmē latviešu un krievu etnolingvistisko grupu integrāciju. Izolējot savu auditoriju no noteiktām sociālās, kultūras un politiskās dzīves norisēm, tie sekmē ne vien abu grupu nošķirtību mediju telpā, bet arī sociālajā realitātē.

▪ *Jauniešu etniskā integrācija*

Jauniešu integrācija ir pētīta galvenokārt valsts izglītības politikas kontekstā. Ņemot vērā mazākumtautību izglītības kā viena no etnopolitikas galvenajiem virzieniem nozīmi sabiedrības integrācijas politikas mērķu sasniegšanā, deviņdesmito gadu beigās un jaunās tūkstošgades pirmajos gados virkne pētījumu ir veltīti bilingvālās izglītības īstenošanas analīzei dažādās mērķa grupās, kā arī mazākumtautību izglītības reformas ieviešanas gaitai. Pēdējos gados šīs jomas izpētē ir pārrāvums, taču šobrīd būtu ļoti svarīgi izvērtēt pirmos reformas rezultātus (2007. gadā skolu beidza tie jaunieši, kuri 2004. gadā uzsāka mācības pamatā latviešu valodā).

Viens no interesantākajiem pēdējo gadu pētījumiem, kas pievēršas integrācijai izglītībā, ir 2005.-2006. gadā veiktais pētījums „Daudzveidība ienāk latviešu skolās.

²⁵ Kultūra. Jaunieši. Mediji., zin. red. Aivars Tabuns. 2006, Rīga: Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultāte, 56.lpp.

²⁶ Zepa., B., Kļave, E., Krastiņa, L. et al. Mēs. Svētki, valsts. Socioloģiska valsts svētku izpēte. 2008, Rīga: Baltic Institute of Social Sciences, 16. lpp.

Mazākumtautību bērnu integrācija latviešu skolu vidusskolas klasēs”. Pētījuma autori²⁷, izmantojot kvalitatīvās un kvantitatīvās metodes, izvērtējuši skolu ar latviešu mācībvalodu spēju nodrošināt visiem skolēniem neatkarīgi no viņu etniskās piederības un dzimtās valodas vienādas iespējas individuālai attīstībai un izglītībai. Pētnieku interešu lokā ir arī latviešu skolu skolotāju un skolēnu attieksme pret citu tautību skolēnu ienākšanu skolā. Pētījuma noslēgumā autori secina, ka „mazākumtautību skolēnu ienākšana skolās, kur tradicionāli mācījušies gandrīz vienīgi skolēni no latviešu ģimenēm, ir pozitīva tendence, kas var sekmēt sabiedrības integrāciju.”²⁸ Vienlaikus autori uzsver, ka ļoti svarīgi ir saglabāt mazākumtautību skolēniem un vecākiem iespēju izvēlēties skolas, kuras īsteno mazākumtautību izglītības programmas. Dominējošā citu tautību skolēnu un viņu vecāku motivācija iegūt vispārējo izglītību latviešu skolās, izmantojot bilingvālās izglītības teorētiska Kolinsa Beikera terminoloģiju²⁹, ir instrumentāla, nevis integratīva, proti, tā ir vērsta uz vēlmi sekmīgi iekļauties nākamajos izglītības posmos un pēcāk arī darba tirgū. Atsaucoties uz pētījumā atklāto neformālās integrācijas procesa pozitīvo lomu skolā, pētnieki izvirza ieteikumu „uzsvērt neformālas, nehierarhiskas un uz sadarbību vērstas metodes integrācijas mērķu sasniegšanā, veicinot dažādu etnisku grupu sadarbību skolā un ārpus tās.”³⁰

Ja iepriekš raksturotais pētījums ir interesants ar to, ka tas par savu mērķa grupu ir izvirzījis nevis mazākumtautību pārstāvjus, tiešo mazākumtautību izglītības politikas mērķa grupu, bet latviešu vidusskolēnus un skolotājus, tādējādi atgādinot par integrācijas procesa divvirziena būtību un atspoguļojot latviešu etnolingvistiskās grupas viedokļus, tad nākamais aplūkots pētījums ir nozīmīgs ar to, ka tas ir viens no retajiem, kas pēta integrācijas kultūras dimensiju.

2006. gadā Latvijas Universitātes sociologu grupa veica pētījumu „Kultūras. Jaunieši. Mediji”. Atšķirībā no vairākiem pētījumiem, kas pievērsušies latviešu un cittautiešu jauniešu attiecību izpētei valodas, izglītības un pilsonības problemātikas griezumā, šī pētījuma nozīmīgākais pienesums ir tā fokuss uz kultūras vērtībām un praksēm jauniešu etniskajā integrācijā, kā arī plašsaziņas līdzekļu lomu tajā. Pētnieki par savu uzdevumu izvirzījuši abu etnisko grupu kultūras patēriņa līdzību un atšķirību izpēti, norādot, ka „tieši kultūra var vienot sabiedrību, veicināt tās etnisko pašapziņu”.³¹ Plašais pielietoto metožu spektrs (plašsaziņas līdzekļos atspoguļoto kultūras notikumu datu bāzu izveide, aptaujas, dziļās intervijas, ekspertu intervijas, fokusa grupu diskusijas u.c.) ir ļāvis veikt vispusīgu empīrisku kultūras telpas un jauniešu mijiedarbības izpēti integrācijas kontekstā. Pētījuma autoru secinājumi rāda, ka kultūras integrējošā funkcija Latvijas jauniešu vidū īstenojas vāji – jauniešu sociālās vides ir etniski viendabīgas, plašsaziņas līdzekļu kultūras notikumu atspoguļojums sekmē nošķirtu kultūrtelpu pastāvēšanu, ir vērojama kultūras politizācija. Vienlaikus

²⁷ Ivars Austers, Marija Golubeva, Maksims Kovaļenko, Ieva Strode.

²⁸ Austers, I., Golubeva, M., Kovaļenko, M., Strode, I. 2006, Daudzveidība ienāk latviešu skolās. Mazākumtautību bērnu integrācija latviešu skolu vidusskolas klasēs. Rīga: Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS, 49.-50.lpp.

²⁹ Beikers, K. (2002) Bilingvisms un bilingvālās izglītības pamati (tulk. I. Druviete). Rīga: Nordik.

³⁰ Austers, I., Golubeva, M., Kovaļenko, M., Strode, I. 2006, Daudzveidība ienāk latviešu skolās ..., 50.lpp.; Šī pētījuma apskatā izmantots: Zepa, B., Kļave, E., Etniskā integrācija Latvijā - pētnieciskais diskurss, raksta manuskripts grāmatai „Socioloģija Latvijā”.

³¹ Kultūra. Jaunieši. Mediji., zin. red. Aivars Tabuns. 2006, Rīga: Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultāte, 5.lpp.

pētījums parāda etniski jaukto kultūras pasākumu un kultūras produkta kvalitātes neatkarīgi no tā valodas nozīmi etniski dažādas auditorijas piesaistīšanai.³²

▪ *Pētījumu ieguldījums integrācijas politikas novērtējumā*

2006. gadā ar SIF atbalstu tika veikti divi nozīmīgi pētījumi – „Integrācijas prakse un perspektīvas” (BISS) un „Pretestība sabiedrības integrācijai: cēloņi un pārvarēšanas iespējas” (LU FSI), - kuru virsmērķis bija veikt konceptuāli pamatotu integrācijas, galvenokārt etniskās integrācijas, novērtējumu. BISS pētījums „Integrācijas prakse un perspektīvas” veidots, balstoties uz teorētisku integrācijas analīzes kategoriālā aparāta apskatu (minoritātes, nacionālisms, nācija u.c. jēdzienu teorētiska izpēte), teorijā balstītu metodoloģiju un atbilstošu instrumentāriju izmantošanu datu ieguvē, analīzē un interpretācijā. Pētījuma autori, lai analizētu abu lielāko etnolingvistisko grupu attieksmes un rīcības starptnisko attiecību (plašākā mērogā integrācijas) veidošanā, izmantojuši Dž.V.Berija akulturācijas stratēģiju teoriju, kas ļauj izvairīties no politizētas interācijas procesa analīzes. Saskaņā ar Dž.V.Berija teoriju, integrācijas stratēģija visoptimālāk nodrošina etnisko saskaņu sabiedrībā. Pētījumā veiktās iedzīvotāju aptaujas un fokusa grupu diskusiju rezultāti atklāj, ka Latvijā ir labvēlīgi nosacījumi integrācijai, to atbalsta lielākā daļa latviešu (80%) un cittautiešu (65%). Pētījuma teorētiskās daļas autore B. Zepa, balstoties uz jēdzienu ”nācija”, „nacionāla valsts”, „nacionālās minoritātes” un „etnicitāte” teorētisku analīzi, norāda, ka „Latvijā paralēli pastāv divi sabiedrību vienojošie principi – politiskais un etniskais”, kas liecina par „Latvijas sabiedrības integrācijas duālo raksturu: no viena puses, tas norāda uz integrācijas iespējamību, bet, no otras puses, tas izvirza jautājumu, vai var dažādu sabiedrības grupu integrācija notikt uz atšķirīgiem pamatiem: pēc etnicitātes vai pilsonības principa.”³³ Nozīmīgs ir pētnieku secinājums, ka sabiedrības integrācijas aģentu (masu mediju, politisko partiju un NVO līderu) izpratne par integrācijas galvenajiem terminiem - pilsonību, nacionālismu, nacionālu valsti, minoritātēm – ir ļoti atšķirīga gan savstarpēji, gan no „Sabiedrības integrācijas programmas” (2001) traktējuma, kas būtiski kavē sekmīgu integrācijas politikas īstenošanu.

LU FSI darba grupas pētījums „Pretestība sabiedrības integrācijai: cēloņi un pārvarēšanas iespējas” ir etnoloģisko jautājumu ekspertu izstrādāts sabiedrības integrācijas novērtējums. Pētījuma autori analizējuši dažādus integrācijas aspektus. Pētījuma teorētiskā daļa, kuras autors ir Aleksejs Šņitņikovs³⁴, balstīta uz Rietumu demokrātisko valstu zinātnieku atziņām par etnisko, nacionālo un multinacionālo faktoru nozīmi sabiedrības integrācijā, īpaši uzsverot Georga Šopflina teoriju par valsts un etnicitātes mijiedarbību. Ilga Apine veikusi valstī īstenotās etnopolitikas novērtējumu, aptverot laika periodu no 1991. gada līdz 2006. gadam. Pētniece secina: „etniskā demokrātija ar latviešu dominēšanu politikā tikai nostiprina cittautiešu atsvešināšanos un latviešu piesardzību,”³⁵ tādējādi kavējot sabiedrības integrāciju. Leo Dribins analizējis Latvijas vēstures faktora nozīmi integrācijas procesā, secinot, ka

³² Kultūra. Jaunieši. Mediji., zin. red. Aivars Tabuns. 2006, Rīga: Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultāte, 98. lpp.; Šī pētījuma apskatā izmantots: Zepa, B., Kļave, E., Etniskā integrācija Latvijā - pētnieciskais diskurss, raksta manuskripts grāmatai „Socioloģija Latvijā”.

³³ Integrācijas prakse un perspektīvas, zin. red. Zepa, B., 2006, Rīga: Baltic Institute of Social Sciences, 9. lpp.

³⁴ Šņitņikovs, A., Valsts, etnicitātes un pilsoniskās sabiedrības mijiedarbība integrācijas procesā. //Pretestība sabiedrības integrācijai: cēloņi un sekas. Red. Dribins, L., Šņitņikovs A. 2006, Rīga, Latvijas Universitātes Filozofijas un Socioloģijas institūts, 6.-12. lpp.

³⁵ Apine, I., Etnopolitikas analīze. // Pretestība sabiedrības integrācijai: cēloņi un sekas. Red. Dribins, L., Šņitņikovs A. 2006, Rīga, Latvijas Universitātes Filozofijas un Socioloģijas institūts, 28. lpp.

atšķirīga vēstures izpratne, ko „saasina vēstures izklāsta politiska rediģēšana un interpretēšana”³⁶, ir nozīmīgs integrācijas šķērslis. Ilze Boldāne pievērsusies latviešu etniskās identitātes īpatnībām, kas ļauj meklēt saskaidrojumus latviešu atturīgajai attieksmei pret „integratīvu apvienošanos ar citu etnisko un etnolingvistisko kopumu cilvēkiem”³⁷. Nevalstisko organizāciju lomas izpētei veltīts Kristīnes Gaugeres raksts³⁸, kurā autore norāda uz nevalstisko organizāciju pozitīvo devumu etniskās integrācijas sekmēšanā, dažādu etnisko grupu satuvināšanā, vienlaikus atklājot šo organizāciju viendabīgo etnisko sastāvu un pasivitāti iekļauties vienotā sabiedrības veselumā. Pētījumu noslēdz Elmāra Vēbera institucionālajā perspektīvā balstītais skatījums uz sabiedrības integrācijas procesa gaitu, sasniegtajiem un nesasniegtajiem mērķiem.³⁹

Abu pētījumu – „Integrācijas prakse un perspektīvas” un „Pretestība sabiedrības integrācijai: cēloņi un pārvarēšanas iespējas”- autoru secinājums ir vienots: integrācijas politikas īstenošana līdz šim ir notikusi neveiksmīgi. Ņemot vērā atšķirīgās pētījumos pielietotās politikas novērtējuma perspektīvas, autori norāda dažādus sabiedrības integrāciju kavējošos faktoros. LU FSI pētnieku grupa kā trīs galvenos faktoros min pieaugošo sociālo nevienlīdzību, valsts un pilsoniskās sabiedrības autoritātes trūkumu un Latvijas vēstures interpretācijas atšķirības. Savukārt BISS pētnieki integrāciju bremsējošos iemeslus saista ar valstī īstenoto etnopolitiku, politiskās un mediju varas centieniem polarizēt sabiedrību, izmantojot „etnisko un lingvistisko piederību kā efektīvu politisko kapitālu”.⁴⁰

Integrācijas politikas novērtējums pēdējā laikā arvien vairāk saista akadēmisko aprindu pētniekus, zinātniekus un speciālistus, padarot to par vienu no turpmākajiem pētnieciskajiem izaicinājumiem. Esošie fragmentārie sabiedriskās domas aptaujas mērījumi atsevišķos ar integrāciju saistītos aspektos (valoda, pilsonība, etniskās attiecības u.c.), nesniedz sistēmisku un visaptverošu šī procesa gaitas un rezultātu izvērtējumu. Tāpēc pētnieki, izmantojot dažādas perspektīvas un teorētiskos ietvarus, pievērsušies integrācijas indikatoru sistēmas izstrādei, lai izveidotu konceptuāli pamatotu integrācijas politikas novērtējuma modeli.

Arī ES Pārejas programmas „Sabiedrības integrācijas veicināšana Latvijā” ietvaros viens no pētījumiem ir orientēts uz šāda novērtējuma veikšanas metodoloģijas izstrādi. Pētījuma „Sabiedrības etniskās iecietības monitoringa metodikas izveide” (2008, Biedrība „Par garīgo veselību „SALUS””) mērķis, kā rāda tā nosaukums, ir sabiedrības etniskās iecietības monitoringa metodikas izveide, taču diemžēl pieejamie materiāli par projektu neļauj pilnībā novērtēt tā mērķa sasniegšanu. Pirmkārt, nav skaidra teorētiskā paradigma, uz kuras bāzes ir izstrādāta pētījuma metodoloģija un tai atbilstošais instrumentārijs, kas nosaka iegūstamo datu struktūru un kvalitāti. Otrkārt,

³⁶ Dribins, L., Latvijas vēstures faktors sabiedrības integrācijas procesā.//Pretestība sabiedrības integrācijai: cēloņi un sekas. Red. Dribins, L., Šņitņikovs A. 2006, Rīga, Latvijas Universitātes Filozofijas un Socioloģijas institūts, 47. lpp.

³⁷ Boldāne, I., Latviešu etniskā identitāte un tās loma sabiedrības integrācijas procesā Latvijā.// Pretestība sabiedrības integrācijai: cēloņi un sekas. Red. Dribins, L., Šņitņikovs A. 2006, Rīga, Latvijas Universitātes Filozofijas un Socioloģijas institūts, 50.-67. lpp.

³⁸ Gaugere, K., Nevalstisko organizāciju loma sabiedrības integrācijā.//Pretestība sabiedrības integrācijai: cēloņi un sekas. Red. Dribins, L., Šņitņikovs A. 2006, Rīga, Latvijas Universitātes Filozofijas un Socioloģijas institūts, 68.-90. lpp.

³⁹ Vēbers, E., Sabiedrības integrācijas procesa analīze un vērtējums.//Pretestība sabiedrības integrācijai: cēloņi un sekas. Red. Dribins, L., Šņitņikovs A. 2006, Rīga, Latvijas Universitātes Filozofijas un Socioloģijas institūts, 91.-107. lpp.

⁴⁰ Zepa, B., red., Integrācijas prakse un perspektīvas. 2006, Rīga: Baltic Institute of Social Sciences, 20. lpp.

pētījumā veiktās iedzīvotāju aptaujas izlase ir selektīva, to veido 122 latviešu un 103 krievu tautības pārstāvji, turklāt abās grupās ir pārstāvēti tikai noteiktu profesiju pārstāvji: sociālie darbinieki, policisti, juristi un militāras personas. Tā kā izlase nav iedzīvotāju kopumu vai etnisko grupu/ valodas kopienu reprezentējoša, tad iegūtie dati nav drošicami un nevar kalpot par pamatu projekta mērķa sasniegšanai, neraugoties uz autoru atzinumu, ka „projekta ietvaros pētnieciskajiem datiem bija diezgan ierobežota nozīme”⁴¹. Treškārt, pieejamie pētījuma rezultāti nav izklāstīti saprotamā valodā un strukturēti, nav sniegta aprēķināto rādītāju (vidējo rādītāju un standarta novirzes kļūdas rādītāja) interpretācija, kas nosaka to pielietojumu tikai šauram speciālistu lokam. Minēto konstatējumu rezultātā, šī pētnieciskā projekta rezultātu pielietojamība integrācijas novērtējumā un turpmāko attīstības tendenču raksturojumā ir ļoti vāja.

2. Sociāli atstumto un diskriminēto grupu iespējas iekļauties sabiedrībā

ES Pārejas programmā diskriminācijas problemātikai veltīts atsevišķs tematiskais virziens „Jebkādas diskriminācijas un neiecietības formu izskaušana”, kura ietvaros īstenoti 24 projekti. Pētījumu kontekstā īpaši jāizceļ Latvijas cilvēktiesību centra projekts „Diskriminācijas novēršanas padziļināšana Latvijā”, kura gaitā projekta īstenotāji ir izveidojuši apjomīgu pret-diskriminācijas datu bāzi.⁴² Tā aptver gan diskriminācijas jomu un formu detalizētu definējumu, tiesiskā regulējuma un tiesu prakses apkopojumu, pētījumus, ziņojumus un publikācijas par diskriminācijas izpausmēm Latvijā, kā arī valsts programmas un organizāciju saites. Virknē projektu ir izstrādātas tālākizglītības programmas diskriminācijas mazināšanai visdažādākajās mērķa grupās – bērni, skolu jaunatne, invalīdi, seksuālo minoritāšu grupas, sievietes, pedagogi, psihologos, tiesībsargājošo institūciju darbinieki un citas sociālās, etniskās, profesionālās grupas. Lielākā daļa projektu aktivitātes saistītas ar sabiedrības izglītošanu, aicinot uz aktīvu, pret diskrimināciju vērstu darbību savā sociālajā vidē.

▪ Iecietības un diskriminācijas tematika pētījumos

Diskriminācijas problemātika ir pētīta gan politikas analīzes pētījumos, gan mediju pētījumos, gan sabiedriskās domas aptaujās. Nesenākie socioloģiskās aptaujas dati rāda, ka vairāk nekā puse (54%) Latvijas iedzīvotāju 2007. gada vidū ir atzinuši, ka diskriminācija ir sabiedrībā aktuāls jautājums. Aptaujāto trīs biežāk minētās diskriminācijas pazīmes ir vecums (42.3%), invaliditāte (39.3%), rase vai etniskā piederība (30.0%). Aplūkojot šos datus divu Latvijas lielāko etnolingvistisko grupu griezumā, atklājas, ka krievvalodīgie (36%) biežāk nekā latvieši (25%) minējuši etnisko piederību starp aktuālākajām diskriminācijas pazīmēm.⁴³ Attiecībā uz pārējām diskriminācijas pazīmēm šo grupu starpā nav būtiskas atšķirības.

Latvijā veiktie pētījumi par tolerances/iecietības jautājumiem tieši skar sabiedrības integrāciju. Nesenāko pētījumu vidū jāmin Jura un Liesmas Ošu veiktais pētījums “Pētījumos balstītas stratēģijas tolerances veicināšana”⁴⁴ (2006) - konceptuāli pamatots uz politikas veidošanu vērsts pētījums. Tajā sniegts gan teorētisks galveno jēdzienu skaidrojums, gan arī veikta starptautisko un Latvijas likumu analīze, kas skar sabiedrības iecietības/neiecietības jautājumus. Pētījuma autori īpašu uzmanību

⁴¹ Sabiedrības etniskās iecietības monitoringa metodikas izveide. 2008, Biedrība „Par garīgo veselību „SALUS””, npublicēts materiāls.

⁴² Pieejama: www.humanrights.org.lv

⁴³ Attieksme pret pilsonisku sabiedrību. Latvijas iedzīvotāju aptauja. 2007. gada jūlijs, Rīga: SKDS.

⁴⁴ Pieejams: <http://www.politika.lv/index.php?id=11693> (pēdējo reizi skatīts: 15.10.2008.)

akcentē iecietības politikas veidošanai etniskajā laukā. Lai veidotu iecietību jaunajā paaudzē, autori piedāvā atbilstošas pedagoģiskās stratēģijas. Pētījums atšķiras no daudziem citiem projektiem ar to, ka tā mērķis - politikas stratēģiju veidošana sabiedrības iecietības veicināšanai.⁴⁵

Stratēģiju izstrāde iecietības veicināšanai ir bijusi arī Solveigas Krūmiņas-Koņkovas un Valda Tēraudkalna pētījuma „Reliģiskā dažādība Latvijā”⁴⁶ (2007) pētījuma virsmērķis. Pētnieki analizējuši kā pašreizējā reliģiju situācija tiek atainota plašsaziņas līdzekļos, kā Eiropas Savienības likumdošanas kontekstā ir izvērtēta Latvijas likumdošana, kas regulē reliģisko organizāciju darbību un snieguši rekomendācijas reliģiskās iecietības veicināšanai kultūru dažādības apstākļos. Pētnieki atklājuši, ka pastāv saikne starp indivīdu reliģisko un etnisko identitāti, tāpēc reliģiskā diskriminācija var tikt uztverta kā etniskā diskriminācija. Šis secinājums atspoguļo dažādu diskriminācijas formu un pazīmju pārklāšanos, kas ir jāņem vērā veidojot uz noteiktām grupām orientētu politiku. Piemēram, piešķirot privilēģijas vienai reliģiskajai grupai (oficiālas Ziemassvētku brīvdienas), tiek diskriminēta otra grupa (pareizticīgie, kuru Ziemassvētki nav valstī oficiāla brīvdiena), kā rezultātā diskriminēta jūtas visa krievu etnolingvistiskā kopiena. Šis piemērs parāda, cik svarīgi ir rūpīgi izvērtēt dažādu pētījumu rezultātus un uz tiem balstītos ieteikumus, lai izvairītos no tādu politisku lēmumu pieņemšanas, kas var radīt plašāka mēroga negatīvu ietekmi sabiedrības integrācijas procesā.

Neiecietības tematikai pievērsušies arī mediju pētījumi. Viens no redzamākajiem ir Ilzes Šulmanes un Sergeja Kruka veiktais pētījums „Neiecietības izpausmes un iecietības veicināšana Latvijā. Laikrakstu publikāciju analīze” (2006), kas ietver neiecietības izpausmju un iecietību veicinošu piemēru analīzi laikrakstu publikācijās. Pētījuma rezultāti rāda, ka neiecietība ir jāanalizē vērtību orientāciju sistēmā. Balstoties uz publikāciju izpēti, autori secina, ka „verbāla agresija retāk vērsta pret cilvēkiem ar atšķirīgu ārieni, kultūru, reliģiju un seksuālo orientāciju, bet politiskais diskurss sakultivē neiecietību kā attiecību modeli ar jebkuru oponentu, kas izsaka atšķirīgu viedokli.”⁴⁷ Mediju vidē biežāk tiek pretstatītas nevis etniskās un sociālās minoritātes, bet tieši lielākās etnolingvistisko grupu – latviešu un krievu – etnopolitiskā nostādnes jautājumos par valodu, izglītības reformu un vēsturi. Šis mediju pētnieku secinājums papildina arī socioloģisko pētījumu secinājumus par etnopolitisko lēmumu dezintegrējošo ietekmi. Vēl viens nozīmīgs pētnieku secinājums ir par politiku ieguldījumu neiecietības veicināšanā, īpaši starp latviešiem un krievvalodīgajiem, kas visbiežāk ir noteiktu politisko mērķu diktēta stratēģija. Tā kā mediji un publiskais diskurss ir sociālās darbības forma, izvirzot ieteikumus, autori akcentē publiskā diskursa četrus galvenos uzdevumus. Tie ir: iekļaušana, mijiedarbība, integrācija un vērtību nostiprināšana.⁴⁸

Noteiktu sabiedrības grupu diskriminācijas problēmu par savu pētījumu tēmu izvēlējušies arī ES Pārejas programmas divu pētniecisko projektu īstenotāji. Tā kā šie

⁴⁵ Zepa, B., Kļave, E., Etniskā integrācija Latvijā – pētnieciskais diskurss, raksta manuskripts grāmatai „Socioloģija Latvijā”.

⁴⁶ Pieejams: http://www.integracija.gov.lv/doc_upl/RELIGISKA%20DAZADIBA_lv.pdf (pēdējo reizi skatīts: 29.10.2008.)

⁴⁷ Kruks, S., Šulmane, I., Neiecietības izpausmes un iecietības veicināšana Latvijā. Laikrakstu publikāciju analīze. 2006, 5.lpp. Pieejams: <http://www.politika.lv/index.php?id=9563> (pēdējo reizi skatīts: 19.10.2008.)

⁴⁸ Kruks, S., Šulmane, I., Neiecietības izpausmes un iecietības veicināšana Latvijā. Laikrakstu publikāciju analīze. 2006, 86.lpp. Pieejams: <http://www.politika.lv/index.php?id=9563> (pēdējo reizi skatīts: 19.10.2008.)

pētījumi analizē atšķirīgu grupu diskriminācijas izpausmes atšķirīgās vidēs un kontekstos, tad tie ir aplūkoti secīgi, nevis integrēti.

- *Kultūras pieejamība sociālai diskriminācijai un neiecietībai pakļauto grupu vidū Cēsu rajonā (2008, Cēsu pašvaldības aģentūra „Vidzemes vēstures un tūrisma centrs”)*

Pētījuma autoru fokuss ir uz neiecietību, diskrimināciju (diskriminācija kā neiecietības izpausmes forma) kultūras pieejamības kontekstā. Pētījumā ir iekļautas septiņas sociālās grupas: māmiņas ar maziem bērniem, daudz bērnu ģimenes, maznodrošinātie iedzīvotāji, bezdarbnieki, pensionāri, iedzīvotāji ar fizisku vai garīgu invaliditāti, etniskās minoritātes, kuras pēc autoru domām ir pakļautas diskriminācijai kultūras pakalpojumu saņemšanā. No tradicionālajām diskriminācijas formām, te nav iekļautas tādas sociālās grupas, kuras tiek diskriminētas pēc to reliģiskās piederības un dzimuma. Iespējams, autoru izvēli noteica tas, ka šīs pēdējās divas diskriminācijas formas nav aktuālas kultūras pieejamības kontekstā.

Pētījums ir metodoloģiski rūpīgi izstrādāts, datu iegūšanai ir izmantota statistisko datu analīze un minēto sociālo grupu pārstāvju aptauja. Lai gan aptaujas izlases veidošanā nav pilnībā ievēroti visi nejausās stratificētās izlases veidošanas principi, tomēr lasītājam ir skaidrs, kādā veidā dati ir iegūti, un ir iespēja to ņemt vērā datu interpretācijā. Kultūras pieejamība ir analizēta kā bibliotēku, kultūras namu un muzeju apmeklētāju iespējas izmantot šo iestāžu sniegtos pakalpojumus. Pēc konkrētām pazīmēm ir analizēt Cēsu pilsētas un Cēsu rajona kultūras iestāžu (bibliotēku, kultūras namu un muzeju) vides piemērotība pētījumā iekļautajām mērķa grupām. Autori secina, ka esošās kultūras iestāžu ēkas nav piemērotas cilvēkiem ar kustību traucējumiem, ir apgrūtināta pakalpojumu sniegšana un saņemšana cilvēkiem ar redzes, dzirdes un citu invaliditāti. Piekļuve un pieejamība ir apgrūtināta arī ģimenēm ar maziem bērniem.

Lai sekmētu kultūras patēriņu, pētījuma autori izvirza secinājumu par nepieciešamību kardināli uzlabot kultūras iestāžu infrastruktūru. Kultūras jomas ekspertu viedokļi atklāj, ka kultūras infrastruktūras uzlabojumi būtiski palielina cilvēku intereses pieaugumu par kultūras piedāvājumu visās iedzīvotāju grupās⁴⁹, t.sk. arī sociāli atstumto un diskriminēto grupu vidū. Īpašu uzmanību piesaista secinājums, ka vismazāk kultūras dzīvē iesaistās invalīdi, maznodrošinātie iedzīvotāji, pensionāri un daudz bērnu ģimenes, kā vienu no iemesliem norādot diskriminācijas izpausmes pasākumu laikā. Diskriminācijas izpausmes no trīs kavējošo faktoru grupām iekļautas būtisko šķēršļu kategorijā, kas ir vidējā grupa (bez tās vēl ir galvenie un mazāk svarīgie šķēršļi). Nav gan izvērstāka skaidrojuma, par kādām tieši diskriminācijas izpausmēm pasākumu laikā ir runa – vai tās ir saistītas ar pārējo pasākuma dalībnieku vai ar rīkotāju atšķirīgu attieksmi. Tomēr pētījuma rezultāti kopumā ļauj spriest, ka pētīto mērķa grupu griezumā diskriminācijas izpausmes ir rodamas vides piemērotībā, kas apgrūtina (vai pilnībā liedz) kultūras pakalpojumu pieejamību, izslēdzot noteiktas iedzīvotāju grupas no kultūras lauka.

Visi pārējie faktori, kas raksturo kultūras patēriņa kavējošos iemeslus un to novēršanas ieteikumus, ir attiecināmi uz Latvijas sabiedrību kopumā. Šādu secinājumu ļauj izvirzīt Cēsu pašvaldības pētījuma salīdzinājums ar BISS salīdzinošajiem pētījumiem par kultūra pieejamību reģionos (2001. un 2007. gadā). Biežāk minētie kavējošie iemesli ir naudas, laika trūkums un ģeogrāfiskais attālums.

⁴⁹ Kultūras pieejamība novados: aptauja un ekspertu intervijas. 2001., 2007., Baltic Institute of Social Sciences, pieejams: www.biss.soc.lv

Sociālā riska grupu vidū bez minētajiem norādīti vēl tādi šķēršļi kā sabiedriskā transporta pieejamība, kultūras pasākumu saturs, infrastruktūras sakārtotība. Protams, pasākumu un pakalpojumu cenas vairāk skar tieši sociālā riska grupas, jo tām ir raksturīgi zemāki ienākumi nekā citām sabiedrības grupām, taču tas nav saistāms ar šo grupu diskrimināciju kultūras pieejamības jomā.

Interesants aspekts, ko analizē pētījuma īstenotāji, ir mērķa grupu vēlamās un reālās kultūras aktivitātes. Tās atklāj, ka praksē dominē pasīvais kultūras patēriņš privātajā telpā, bet vēlams ir aktīvais kultūras patēriņš publiskajā telpā. Šāds konstatējums apstiprina pētnieku secinājumu par sociālā riska grupām atbilstošas kultūras infrastruktūras veidošanas un sakārtošanas nepieciešamību, lai padarītu pieejamāku publisko kultūras telpu visām sabiedrības grupām, neizslēdzot no kultūras lauka (nediskriminējot) noteiktu grupu pārstāvjus, piemēram, invalīdus un bērnus.

Izvērtējot šī pētījuma datus un secinājums, ir redzams, ka sociāli atstumto un riska grupu integrācijas veicināšanas un diskriminācijas novēršanas nākotnes perspektīva kultūras pieejamības kontekstā ir ne tikai infrastruktūras sakārtošana, bet arī kultūras piedāvājuma satura pilnveidošana un motivācijas programmu izstrāde un īstenošana sociālā riska grupu iesaistīšanai kultūras dzīvē. Nākotnes stratēģijas ir attīstāmas divos virzienos: pirmais, publiskās telpas pieejamības nodrošināšana, otrs, kultūras patērētāju iniciatīvu sekmēšana.

- *Pret bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem vērstās diskriminācijas un neiecietības mazināšana* (2008, Biedrība "Latvijas Portidžas mācībsistēmas asociācija")

Otrs pētnieciskais projekts pētījumu grupā par sociāli atstumto un diskriminēto grupu iekļaušanos sabiedrībā ir Latvijas Portidžas mācībsistēmas asociācijas īstenotais projekts par diskriminācijas un neiecietības izpausmēm pret bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem. ES Pārejas programmas ietvaros pieaugušie un bērni ar garīgās attīstības traucējumiem ir vairāku projektu tiešā vai netiešā mērķa grupa⁵⁰. Visu šo projektu uzdevums ir divpusējs, jo pirmkārt, to īstenotāji vēlas sekmēt cilvēku ar garīgās attīstības traucējumiem iekļaušanos sabiedrībā un tās aktivitātēs, otrkārt, mazināt šīs sociālās grupas diskrimināciju, izglītojot sabiedrību, tādējādi uzsverot praksē gan integrācijas (arī sociālās) divvirzienu dabu, gan sabiedrības iecietības attīstīšanas nepieciešamību.

Latvijas Portidžas mācībsistēmas asociācija projekta „Pret bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem vērstās diskriminācijas un neiecietības mazināšana” empīrisko pētījumu „Bērni ar garīgās attīstības traucējumiem. Likumdošana un realitāte” 2008. gadā veica Baltijas Sociālo zinātņu institūts (BISS). Pētījumā izmantotā metodoloģija un iegūtie dati aicina meklēt atbildi uz jautājumu, kas kavē bērnu ar garīgās attīstības traucējumiem integrāciju sabiedrībā? Pētnieki ir izmantojuši vairākas metodes – Latvijas un Eiropas līmeņa politikas dokumentu analīze, vecāku aptauja (kopumā aptaujāti tika 83 vecāki), daļēji strukturētās intervijas ar vecākiem un dažādu jomu ekspertiem, apzināti arī sociālo dienestu un organizāciju sniegtie pakalpojumi.

Pētījums atklāj problēmas, kuras ir raksturīgas arī citos integrācijas aspektos. Veicot tiesiskā regulējuma analīzi, autori norāda, ka nacionālās un Eiropas politikas dokumentu līmenī šīs sociālās grupas tiesības ir skaidri formulētas, atzīstot

⁵⁰ Krīzes centra ģimenēm ar bērniem „Paspārne” projekts „Aicinām atbalstīt un līdzdarboties”, Latvijas bērnu fonda projekts „Vienoti atšķirībās”, Biedrība „Latvijas Ģimenes plānošanas un seksuālās veselības asociācija „Papardes zieds” projekts „Cilvēku ar garīgās attīstības traucējumiem seksuālā un reproduktīvā veselība un tiesības - tabu?” un citi projekti.

nepieciešamību nodrošināt cilvēkiem ar īpašām vajadzībām maksimāli pietuvinātu dzīvi cilvēku bez īpašām vajadzībām dzīvei. Tajā pašā laikā ne vienmēr tiesiskais regulējums paredz pakārtotus normatīvos dokumentus, kas regulē šo uzstādījumu īstenošanas mehānismus, tāpēc sociālajā praksē pastāv virkne nozīmīgu problēmu, kas kavē arī bērnu ar garīgās attīstības traucējumiem pilnvērtīgu iekļaušanos sabiedrībā, izglītības sistēmā, viņu iespējas saņemt kvalitatīvus veselības aprūpes pakalpojumus.

Atsevišķs pētnieku identificēto problēmu loks ir saistīts ar sabiedrības attieksmi, aktivitāti un gatavību uzņemties iniciatīvas, kas sekmētu bērnu ar garīgās attīstības traucējumiem iekļaušanos mazajās sociālajās grupās un plašākā sabiedrībā. Tieši šādā griezumā ir pamatoti izvirzīt priekšplānā diskriminācijas un iecietības jautājumus. Tikai daži piemēri no pētījuma, kas ilustrē sociālo partneru (pedagogu, vecāku, sociālo darbinieku) nostājas. Izglītības institūts attiecībā uz šiem bērniem veic tik svarīgo socializācijas funkciju, jo izglītības iestāde ir teju vienīgā vieta, kur bērni ar garīgās attīstības traucējumiem var satikties ar vienaudžiem. Tajā pašā laikā pedagogu paustie viedokļi atklāj šo bērnu izolācijas tendenci, proti, dominē uzskats, ka bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem vēlams mācīties speciālajās skolās, jo šādā vidē iespējams efektīvāk apmierināt šo bērnu intelektuālās un fiziskās vajadzības. Taču pēc būtības šāda nostāja ir pretrunā ar šīs mērķa grupas iekļaušanos sabiedrībā mērķi, uzskatāmi parādot plaisu starp deklaratīvajiem politikas formulējumiem un praksē īstenoto politiku. Turklāt speciālo izglītības iestāžu teritoriālais pārklājums nevar nodrošināt izglītības pieejamību visiem bērniem. Līdzīga plaisa veidojas starp politikas līmenī noteiktajiem veselības aprūpes pakalpojumiem šai mērķa grupai un to pieejamībai praksē, ko apgrūtina virkne birokrātisku faktoru.

Sekmīgas integrācijas priekšnoteikums, kā zināms, ir pašas sabiedrības (vai tās grupu) aktivitāte, līdzdalība un iniciatīva šajā procesā. Bērnu ar garīgās attīstības traucējumiem integrācijā vecāki ir tie, kuriem ir jāuzņemas aktīvā integrācijas dalībnieka loma un caur savām iniciatīvām jāveicina bērnu iekļaušanās sabiedrībā, taču vecāku aptauja rāda, ka liela daļa (ne visi!) joprojām pasīvi gaida palīdzību no malas. Pētījuma autori secina, ka „aktīvi un zinoši vecāki nereti saņem ievērojami lielāku dažāda veida atbalstu”⁵¹, bet diemžēl daļa vecāku nav gatavi palīdzēt saviem bērniem iekļauties sociālajā vidē un apzināti vai neapzināti izolē viņus no tās.

Pētnieki secina, ka trūkst sistēmiskas pieejas atbalsta sniegšanā ģimenēm, kurās aug bērni ar garīgās attīstības traucējumiem, proti, nav institūciju un speciālistu, kas kompleksi uzņemtos rūpes un atbildību par šo bērnu veselību, attīstību un izglītības vajadzībām. Bērnu ar garīgās attīstības traucējumiem iespēju nevienlīdzību grupas iekšienē nosaka atšķirīgie pašvaldību finanšu un cilvēku resursi, kas ir atvēlēti šīm ģimenēm. Lai to novērstu, ir nepieciešams palielināt valsts atbalstu, piemēram, nodrošinot iespēju ilgstoši apmeklēt nepieciešamos speciālistus, vienkāršojot dažāda veida atbalsta saņemšanas procesu, veidojot vienotas datu bāzes u.tml. Pētījums ir identificējis arī pozitīvās prakses piemērus – pašvaldības, kuras ir piesaistījušas nepieciešamos resursus, lai nodrošinātu bērniem kompleksu veselības aprūpi, pašvaldības apmaksātu iespēju apmeklēt pirmsskolas izglītības iestādi, tādējādi jau agrīnās bērniņas posmā veidojot iecietību pret bērniem invalīdiem un sekmējot viņu iekļaušanos vietējā kopienā, sabiedrībā.

Sociāli atstumto un sociālā riska grupu diskriminācija abos šajā sadaļā aplūkotajos pētījumos analizēta noteiktu pakalpojumu (kultūras, izglītības, medicīnas u.c.)

⁵¹ Pētījuma „Bērni ar garīgās attīstības traucējumiem. Likumdošana un realitāte” atskaite, Rīga: Baltic Institute of Social Sciences, npublicēts materiāls, 37.lpp.

pieejamības ierobežojumu kontekstā. Kopumā sociālā integrācija atšķirībā no etniskās integrācijas prasa lielāku resursu (gan finanšu, gan cilvēku, gan institucionālo) ieguldījumu un starpinstitucionālās sadarbības efektivitāti. Resursu jautājums ir viens no šīs integrācijas dimensijas nākotnes problēmu aspektiem, kura risināšanā ir iespējams stratēģiski mērķtiecīgi piesaistīt ne tikai vietējos, bet arī Eiropas struktūrfondu līdzekļus. Otrs risināmo jautājumu loks ir saistīts ar sabiedrības attieksmi pret šo grupu iekļaušanos sociālajā, politiskajā, ekonomiskajā un kultūras vidē. Attieksmju maiņa ir ļoti lēns process, kuru sabiedrībā parasti aizsāk spilgtu notikumu iniciētas publiskās diskusijas, pozitīvās prakses izplatība, tiešās sociālās saskarsmes un mijiedarbības pieredze, mazinot sociālo distanci starp sabiedrības grupām, laužot negatīvos stereotipus, iepazīstot atšķirīgo un citādo, kas no svešā kļūst par zināmo, saprotamo un pieņemamo.

3. Imigrantu integrācija – šodienas vai rītdienas dienas kārtība?

Imigrantu ierašanās Latvijā un palikšana šeit ilgāk nekā tikai uz dažiem mēnešiem darba nolūkos ir ne tikai integrācijas politikas jautājums. Ņemot vērā Latvijas iedzīvotāju vidū izplatītās negatīvās attieksmes, stereotipus un aizspriedumus pret citādajiem, kultūras ziņā atšķirīgajiem sabiedrības locekļiem, tas ir arī sabiedrības tolerances jautājums. Tāpēc atsevišķa šī ziņojuma sadaļa ir veltīta imigrantu integrācijas problemātikai, kas aktualizē arī diskusiju par multikulturalismu un tā ideoloģiju Latvijas sabiedrībā.

- *Sabiedrības neiecietība pret jaunajām minoritātēm*

Nesenākie sabiedriskās domas aptaujas dati⁵² rāda, ka 62% Latvijas iedzīvotāju ir noraidoša attieksme pret viesstrādnieku iebraukšanu Latvijā. Tomēr jāatzīst, ka salīdzinājumā ar 2005. gada ir vērojamas pozitīvas tendences, jo samazinās negatīvo attieksmju rādītājs (2005. gadā noraidošu nostāju pauda 70%) un nedaudz pieaug labvēlīgi noskaņoto iedzīvotāju skaits (pozitīva attieksme pret viesstrādnieku iebraukšanu Latvijā 2005. gadā bija 16% iedzīvotāju, bet 2007. gadā – 23%).⁵³ Kā rāda vairāku Latvijā veiktu pētījumu rezultāti⁵⁴ un ziņojumi par rasismu un neiecietību Latvijā⁵⁵, sabiedrības perspektīva imigrantu jautājumā ir raksturojama lielāko tiesu negatīvās kategorijās – Latvijas iedzīvotāji nav gatavi pieņemt citas (svešas, maz zināmas vai nezināmas) rases, etniskās, nacionālās vai reliģiskās piederības pārstāvjus. Tāpēc jāsecina, ka imigrantu integrācijas kontekstā šobrīd nav vērojama uzņemošas sabiedrības attīstība.

ES Pārejas programmas „Sabiedrības integrācijas veicināšana Latvijā” ietvaros tikai viens pētījums ir veltīts imigrantu integrācijai, kas ir salīdzinoši jauna integrācijas dimensija Latvijas politiskajā un sociālajā realitātē. Sociālās Alternatīvas Institūta (SAI) veiktais pētījums „Migrācijas ietekme uz etniskajām attiecībām Latvijā” (2008) pievēršas divu integrācijas aspektu izpētei, analizējot ārējās migrācijas ietekmi uz

⁵² Sabiedrības integrācijas aktuālākie aspekti. Latvijas iedzīvotāju aptauja. 2007. Rīga: SKDS

⁵³ Uzskati par starpterniskajām attiecībām Latvijā. Latvijas iedzīvotāju aptaujas rezultātu apkopojums. 2005. Rīga: SKDS

⁵⁴ Šūpule, I., Krastiņa L., et al, Zepa, B., (red.) (2004.) Etniskā tolerance un Latvijas sabiedrības integrācija 2004, Rīga: Baltijas Sociālo zinātņu institūts; Austers, I., Golubeva, M. un Strode I., Skolotāju tolerances barometrs. Rīga: Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS.

⁵⁵ Piemēram, Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību (2007). Trešais ziņojums par Latviju.

Strasbūra: ECRI. Pieejams: http://www.coe.int/t/e/human_rights/ecri/1-ecri/2-country-by-country_approach/latvia/Latvia%203e%20rapport%20-%20cri08-2%20-%20letton.pdf (pēdējo reizi skatīts: 14.10.2008.)

etniskajām attiecībām Latvijā. Šis ir viens no retajiem pētījumiem, kas par savu pētniecisko uzdevumu izvirza esošo sabiedrības attieksmju un vērtību izpēti ar mērķi prognozēt nākotnes integrācijas scenārijus, apzināt iespējamos riskus etniskajās attiecībās pieaugošās imigrācijas kontekstā.

Raksturojot esošo situāciju, pētījuma autori uzsver, ka, neraugoties uz Latvijas sabiedrības daudzveidīgo etnisko sastāvu, iedzīvotāju vidū „ir bailes no jauniem imigrantiem”, kas ir lielā mērā saistītas ar etniskajiem aizspriedumiem. Tēzi par mūsdienu sabiedrībā, ne tikai Latvijas, bet arī citu Eiropas valstu iedzīvotāju vidū, pieaugošo neiecietību pret imigrantiem un dažāda veida minoritātēm, apstiprina gan Eiropā, gan Latvijā veiktie pētījumi. Piemēram, 2004. gadā veiktais BISS pētījums „Etniskā tolerance un Latvijas sabiedrības integrācija” parādīja, ka gan latviešiem, gan cittautiešiem negatīvas attieksmes ir pret tām etniskajām un reliģiskajām grupām, kuras Latvijā ir maz pazīstamas un ir vizuāli atšķirīgas (piemēram, afrikāņi, ķīnieši, musulmaņi), trešā daļa Latvijas iedzīvotāju nevēlētos kaimiņos homoseksuālistus un AIDS slimniekus. Neiecietību pret imigrantiem kā potenciālajiem valsts pastāvīgajiem iedzīvotājiem un pilsoņiem apstiprina arī jau aplūkotais Jelgavas domes pētījums par sabiedrības etnisko integrāciju Jelgavas pilsētā. Tajā norādīts, ka pēc iedzīvotāju domām, „viesstrādnieki ir vajadzīgi valsts ekonomiskā stāvokļa uzlabošanai, nevis kā pastāvīgie pilsoņi”⁵⁶.

Raksturojot sabiedrības noraidošo, nereti diskriminējošo attieksmi pret imigrantiem jeb t.s. jaunajām minoritātēm, jāmin vēl viens 2008. gadā veikts pētījums par bēgļu integrācijas praksi.⁵⁷ Pētījuma autori, balstoties uz iedzīvotāju aptauju, secina, ka Latvijas iedzīvotāju attieksme pret bēgļu un personu ar alternatīvo statusu uzņemšanu valstī ir drīzāk negatīva nekā pozitīva⁵⁸. Turklāt gandrīz puse respondentu uzskatījuši, ka Latvijā ieceļojošajiem bēgļiem līdz ar sarežģījumiem saistībā ar nodarbinātību un mājokli, rodas problēmas ar iekļaušanos sabiedrībā⁵⁹. Šis grūtības palielina iebraucēju kultūras atšķirības no vietējiem iedzīvotājiem. Trešdaļa aptaujas dalībnieku bēgļu un patvēruma meklētāju jautājums neinteresē, bet katrs desmitais respondents ir runājis par rasisma izpausmēm pret bēgļiem. Pētnieki secina, ka Latvijas sabiedrībai raksturīgs iecietības trūkums pret bēgļiem un līdzīga statusa personām, kā arī „bailes no multikulturālisma radītājam sekām, par ko liecina lielākās daļas aptaujas dalībnieku viedoklis, ka bēgļiem un personām ar alternatīvo statusu nebūtu jāsaņem savas nacionālās īpatnības, bet jāpieņem sabiedrības vairākuma tradīcijas.”⁶⁰ Šāds iedzīvotāju viedoklis spilgti ilustrē dominējošo sabiedrības attieksmi un attiecību veidošanas stratēģiju pret citādajiem, kas atbilst nevis integrācijai, bet asimilācijai.

SAI pētījuma „Migrācijas ietekme uz etniskajām attiecībām Latvijā” dati rāda, ka sabiedrības negatīvās attieksmes sakņojas priekšstatos par imigrantu ietekmi uz sociāli un ekonomiski nevēlamām parādībām - noziedzību, nodarbinātību, terorismu (piemēram, 53% aptaujāto piekrīt izteikumam „Iebraucēji no citām valstīm vairo noziedzību Latvijā”, 52% piekrīt viedoklim „Iebraucēji no citām valstīm atņem mums darbavietas”).

Etniskās integrācijas kontekstā jāmin 40% aptaujāto (gan latviešu, gan cittautiešu) atbalstītais viedoklis, ka „iebraucēji no citām valstīm apdraud mūsu tradīcijas”, turklāt, izsakot savu nostāju par negatīvajiem aspektiem ārvalstu darbaspēka

⁵⁶ Sabiedrības etniskā integrācija Jelgavas pilsētā. 2007, 22.lpp.

⁵⁷ Jauno sabiedrības locekļu integrācija, 2008, Rīga: Kvalitatīvo pētījumu studija.

⁵⁸ 33% atbalsta nepieciešamību palīdzēt bēgļiem, savukārt 44% to neatbalsta.

⁵⁹ Turpat, kopsavilkums, 7.lpp.

⁶⁰ Turpat, kopsavilkums, 9.lpp.

ieplūšanai Latvijā, viens no biežāk minētajiem aspektiem (21%) ir latviskuma izzušana, kas liecina par etniskās apdraudētības sajūtu daļā sabiedrības. Par līdzīgām tendencēm var spriest, balstoties uz sabiedriskās domas pētījuma datiem šajā jomā. Saskaņā ar 2007. gada sākumā veikto aptauju⁶¹, negatīvākie aspekti iedzīvotāju vērtējumā ir darbaspēka konkurence, vietējo iedzīvotāju algu pazemināšanās, noziedzības pieaugums, latviešu kā nācijas un kultūras apdraudētība.

▪ *Valsts politiskās gribas trūkums*

Dokumentu un iepriekš veikto pētījumu analīzes, ekspertu fokusa grupu diskusiju un sabiedriskās domas aptaujas rezultātā SAI pētījuma „Migrācijas ietekme uz etniskajām attiecībām Latvijā” autori secina, ka šobrīd vairākums Latvijas iedzīvotāju neatbalsta arī valsts iespējamās iniciatīvas imigrantu integrācijas veicināšanai. Gluži otrādi, saskaņā ar pētījuma datiem, sabiedrība atbalsta pašreizējo imigrācijas politiku Latvijā, kuru raksturo stingri ierobežojumi iebraucēju iespējām dzīvot un strādāt šajā valstī. 42% aptaujāto Latvijas iedzīvotāju atbalsta uzskatu, ka Latvijas valdībai ir jāierobežo citu valstu iedzīvotāju braukšanu strādāt uz Latviju, ko papildina dati, ka 61% iedzīvotāju neatbalsta valsts budžeta līdzekļu izmantošanu imigrantu integrēšanai Latvijā.⁶² Diemžēl pētījuma autori nepiedāvā diskusijai noteiktus etniskās integrācijas scenārijus ārējās migrācijas kontekstā, kas ļautu modelēt iespējamās problēmsituāciju risinājuma stratēģijas.

Cita pētījuma secinājumi vēstī, ka imigrantu (jauno minoritāšu) integrācijai līdzās sabiedrības atbalsta trūkumam nav arī atbilstošu politisko priekšnoteikumu. 2008. gada vasarā noslēdzās Sabiedriskās politikas centra PROVIDUS pētījums „Mācāmies uzņemt. Imigrantu integrācija Latvijā un Polijā”⁶³ par imigrantu integrācijas politiku Latvijā un Polijā. Ņemot vērā šī ziņojuma uzdevumu – apzināt esošo integrācijas situāciju Latvijā un, balstoties pētījumu rezultātos, identificēt integrācijas procesa turpmākās aprises un problēmas, interesi saista pētnieku secinājumi par Latvijas situāciju. Šī pētījuma viens no nozīmīgākajiem pienesumiem ir fokusa maiņa no jautājuma par citu valstu darbaspēka iepludināšanas nepieciešamību un attieksmēm pret to uz jautājumu par to, kā esošie (un arī nākamie) imigranti dzīvo mūsu valstī, kādas ir viņu iespējas būt aktīviem šīs valsts sabiedrības locekļiem. Pētījuma autori skaidri atzīst, ka imigrantu integrācija nav nākotnes dienas kartības jautājums, bet jau šodienas realitāte, ko nevar ignorēt vai noliegt.

Pētījuma veicēji galvenokārt izpētījuši imigrantu integrācijas tiesisko regulējumu, papildinot to ar valsts un nevalstiskā sektora institūciju pārstāvju intervijām imigrācijas jomā. Galvenais pētnieku secinājums vēstī, ka imigrantu integrācijas nepieciešamība Latvijā nav politiski atzīta, tā kā politikas veidotāji uz imigrāciju raugās galvenokārt kā uz cirkulāro migrāciju. Šādas politiskās attieksmes risks ir sabiedrības šķelšanās, sociālā atstumtība, diskriminācija un segregācija – problēmas, kuras risina tās Eiropas valstis (piemēram, Vācija, Nīderlande), kuras savulaik pret imigrantu integrācijas politikas izstrādi izturējās ar tādu pašu vienaldzību un neieinteresētību kā Latvija šobrīd.

⁶¹ Sabiedrības integrācijas aktuālākie aspekti. Latvijas iedzīvotāju aptauja. 2007. Rīga: SKDS

⁶² Migrācijas ietekme uz etniskajām attiecībām Latvijā. 2008, Rīga: Sociālās Alternatīvas Institūts, npublicēts materiāls.

⁶³ Ķešāne, I., Kaša, R., Mācāmies uzņemt: imigrantu integrācija Latvijā. 2008, Rīga: Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS, 37.-77. lpp.

▪ Turpmākās rīcības virzieni

Lai veicinātu sabiedrības attieksmju maiņu pozitīvā gultnē un mazinātu diskrimināciju pret imigrantiem, pētījuma „Mācāmies uzņemt. Imigrantu integrācija Latvijā un Polijā” autori uzsver divus galvenos turpmākās rīcības virzienus. Pirmkārt, ir „nepieciešami detalizēti dati par šo iedzīvotāju grupu”⁶⁴, kas ļautu identificēt viņu vajadzības, otrkārt, ir jārada apstākļi, lai iebrucēji no citām valstīm „nonāktu savstarpējā saskarsmē ar vietējiem iedzīvotājiem vienota mērķa kontekstā”⁶⁵. Līdzīgi kā citu pētījumu autori arī šajā gadījumā pētnieki uzsver sabiedriskā (nevalstiskā) sektora esošo un potenciālo ieguldījumu šādas saskarsmes un, plašākā mērogā, starpkultūru dialoga veidošanā.

Apzinoties valsts demogrāfiskās tendences, ekonomiskās attīstības nepieciešamību un globālos procesus, vienlaikus ņemot vērā sabiedrībā dominējošo neiecietības diskursu, SAI pētījuma veicēji vērš uzmanību uz politikas veidotāju un plašsaziņas līdzekļu atbildību par sabiedriskās domas veidošanu, tādas informācijas un zināšanu izplatīšanu, kas mazinātu sabiedrībā valdošos aizspriedumus, negatīvos stereotipus un apdraudētības sajūtu.⁶⁶ Papildinot pētnieku ieteikumus, jānorāda, ka sociālā prakse ir pierādījusi nozīmīgas šķirtnes pastāvēšanu starp zināšanām, attieksmēm un sociālo rīcību. Tāpēc, domājot par sekmīgu jauno imigrantu iekļaušanos sabiedrībā, ir jāveido gan atbilstošs politikas ietvars, gan jāveicina starpkultūru saskarsme iedzīvotāju līmenī un atklātas sabiedrības veidošana. Liela loma šajā procesā ir atvēlama atbilstoša profila sabiedriskajām organizācijām, kas ir ieguvušas labu pieredzi dažādu uz darbību vērstu projektu īstenošanā, dažādu etnisko, reliģisko un kultūras grupu pozitīvas saskarsmes veidošanā un labās prakses izplatīšanā.

Kaut arī ES Pārejas programmas ietvaros tikai viens no pētījumiem ir veltīts imigrācijas jautājuma izpētei, imigrantu integrācijas sekmēšanai pievēršas vairāki citi programmā īstenotie projekti, piemēram, Izglītības iniciatīvu centra projekts „Iecietības kultūra Latvijas vidē”, kura mērķis ir iecietīgas attieksme veidošana pret mazākumtautību pārstāvjiem, bēgļiem, patvēruma meklētājiem, legālajiem imigrantiem, pret kuriem pastāv vai var veidoties diskriminējoša attieksme. Imigrantu integrācijas arvien pieaugošo aktualitāti apstiprina ne vien nevalstisko organizāciju iniciatīvas, pieaugošā masu mediju interese un publiskās diskusijas, bet arī dažādu institūciju iniciētie un īstenotie pētnieciskie projekti šajā laukā. Jāatzīst, ka šī joma pagaidām Latvijā ir tikai sākuma izpētes stadijā, un ir paredzams, ka turpmākajos gados tā vērsīsies plašumā, ko noteiks gan pieaugošā ārējā migrācija kopumā, gan sabiedrības reakcijas uz to, gan situācijas izpētē balstītas imigrantu integrācijas politikas veidošanas nepieciešamība.

Izvērtējot imigrantu integrācijas pētījumu rezultātus sabiedrības etniskās integrācijas kontekstā, no viena puses, ir vērojama Latvijas iedzīvotāju, neatkarīgi no etniskās piederības, kā iekšējās „mēs” grupas mobilizācija un solidaritāte attiecībā pret ārējo grupu „viņi” - imigranti, no otras puses, ir redzams, ka „mēs” grupa ir gatava pieņemt ārējo grupu „viņi” ar nosacījumu, ka tā pieņems dominējošās grupas kultūru. Raugoties no akulturācijas stratēģiju perspektīvas, šāda attieksme un no tās izrietošā rīcība atbilst asimilācijai, nevis integrācijai. Ir pamatoti apgalvot, ka bēgļi, personas ar alternatīvo statusu un patvēruma meklētāji ir tās grupas, kas līdzās imigrantiem ir

⁶⁴ Ķešāne, I., Kaša, R., Mācāmies uzņemt: imigrantu integrācija Latvijā. 2008, Rīga: Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS, 65.lpp.

⁶⁵ Turpat, 64.lpp.

⁶⁶ Migrācijas ietekme uz etniskajām attiecībām Latvijā. 2008, Rīga: Sociālās Alternatīvas Institūts, nepublicēts materiāls.

viens no Latvijas sabiedrības integrācijas nākotnes izaicinājumiem, kam Latvijas sabiedrība šobrīd vēl nav gatava.

Migrācijas procesi ir aktualizējuši multikulturālisma diskusiju visā pasaulē, un pēdējos piecos gados arī Latvijā. Neraugoties uz pastāvošo multikulturālisma kritiku, nevar noliegt, ka visām mūsdienu sabiedrībām piemīt kultūru plurālisms, kas nozīmē valodu dažādību un identitāšu daudzveidību.⁶⁷ Sabiedrībās, kurās vairācumam ir negatīvs viedoklis par citu valstu/kultūru jaunpienācējiem (imigrantiem, jaunajām minoritātēm), kā tas ir arī Latvijas gadījumā, īpaši aktuāla ir sabiedrības iecietības veidošana un diskriminācijas novēršana, pretējā gadījumā riskējot ar sabiedrības sašķeltību, noteiktu grupu segregāciju. Tāpēc būtiski ir turpināt analizēt esošās un vēlamās sabiedrības kultūru (etnisko) grupu un individuālās mijiedarbības stratēģijas, iespējamus scenārijus, kā arī paredzēt sociālos un politiskos riskus un šķēršļus sekmīgai starpkultūru (starpetnisko) attiecību veidošanai un uzturēšanai. Tas ir nepieciešams, lai, nodrošinot vienlīdzīgas tiesības un iespējas visiem sabiedrības locekļiem, asimilācija netiktu izvirzīta kā šo tiesību iegūšanas obligāts priekšnosacījums.

Nākotnes perspektīvas un izaicinājumi

Sabiedrības integrācijas kontekstā Latvija ir jaunu izaicinājumu priekšā, ko nosaka globalizācijas procesi, Latvijas atrašanās Eiropas Savienības sastāvā, arvien pieaugošā imigrācija. Taču pirms pievērsties Latvijas sabiedrības integrācijas nākotnes izaicinājumiem, lietderīgi ieskicēt Eiropas Savienības uzņemto kursu multikulturālu (multietnisku, multilingvistisku) sabiedrību koeksistences politikas veidošanā.

2008. gads ir pasludināts par Eiropas Starpkultūru dialoga gadu. Eiropas Savienības politikas dokuments „Baltā grāmata par starpkultūru dialogu”⁶⁸ starpkultūru dialogu definē kā indivīdu un grupu ar atšķirīgu etnisko, kultūras, reliģisko un lingvistisko piederību brīvu un cieņas pilnu viedokļu apmaiņu. Tas ir saliedētas sabiedrības galvenā pazīme. Tā mērķi ir izkopt atšķirīgu pasaules uztveres un sociālo prakšu izpratni, apkarot aizspriedumus un stereotipus publiskajā un politiskajā diskursā, paredzēt un samazināt konfliktus, veicināt sadarbību dažādu kultūru un reliģisko kopienu starpā, paaugstināt līdzdalību un sekmēt vienlīdzību, kā arī attīstīt spēju attīstīties un mainīties caur dialogu ar citiem.⁶⁹

Starpkultūru dialoga mērķu sasniegšanai šajā politikas dokumentā ir norādīti pieci galvenie virzieni, kas ir vērā ņemami, domājot arī par Latvijas multietniskās sabiedrības nākotnes attīstības vēlamajiem orientieriem ceļā uz sabiedrības integrāciju.

(1) *Kultūru daudzveidības demokrātiska pārvalde.* Šī virziena pamatā ir kopīgas demokrātiskas vērtības, cilvēktiesības, tiesiskums, iespēju un **tiesību vienlīdzība**, domas un vārda brīvība, **tolerance un ne-diskriminācija**. Tiek uzsvērts, ka kultūru daudzveidības politika var attīstīties tikai tad, ja demokrātija spēj saskaņot majoritātes likumus ar minoritātes tiesībām.

⁶⁷ No Dž.V. Berija prezentācijas materiāliem, Rīgā, 2008. gada 7. oktobrī

⁶⁸ White Paper on Intercultural Dialogue. “Living Together As Equals in Dignity”// Council of Europe, Strasbourg, 7 May 2008.

Pieejams: http://www.coe.int/t/dg4/intercultural/Source/White%20Paper_final_revised_EN.pdf

(pēdējo reizi skatīts: 18.10.2008.)

⁶⁹ Ibid, p.17.

(2) *Demokrātisks pilsonības institūts un līdzdalība*. Starpkultūru dialogs ir balstīts uz pilsoņu vienlīdzību. Pilsonība tās plašākajā nozīmē paredz **tiesības un atbildību piedalīties sabiedrības dzīvē** un raudzīties uz tās locekļiem kā vienlīdzīgiem līdzpilsoņiem („mums”), nevis kā uz ārējo grupu pārstāvjiem – „viņiem”.

(3) *Starpkultūru dialoga prasmju apgūšana*. Šī virziena galvenais uzdevums ir identificēt un novērst starpkultūru dialoga šķēršļus. Viens no lielākajiem šķēršļiem ir **valoda un valodu zināšanas**. Atšķirībā no asimilācijas politikas, starpkultūru dialoga pieeja atzīst minoritāšu kopienas lietoto valodu vērtību. Savukārt, atšķirībā no multikulturālisma, šī pieeja uzsver, ka minoritātei ir nozīmīgi apgūt valsts valodu, lai tā varētu rīkoties kā pilntiesīgi pilsoņi. Starpkultūru dialoga apgūvē *Baltā grāmata* uzsver **ģimenes un skolas lomu** politiskajā socializācijā, cilvēktiesību un demokrātijas prakses apgūvē.

(4) *Starpkultūru dialoga telpas veidošana*. Ir nepieciešams veidot telpu labvēlīgam starpkultūru dialogam. Šādā kontekstā ir ļoti svarīgi, lai pilsētās neveidotos t.s. geto teritorijas, stigmatizēti dzīvojamie rajoni u.tml. vietas, kas sekmē noteiktu grupu izslēgšanu. Uz saliedētību vērsta **starpkultūru dialoga telpas potenciāls** ir kultūras un sporta aktivitāšu norises vietas, skolas, jauniešu klubi, darba vietas. Īpašu starpkultūru telpu veido **mediji** un to iespējas radīt platformu jaunām un atšķirīgām perspektīvām, ar kurām lasītāji, skatītāji vai klausītāji ikdienā citādi nenonāktu saskarē.

(5) *Starpkultūru dialoga veidošana starptautiskajā vidē*. Šajā rīcības virzienā galvenais uzsvars ir uz **migrācijas procesu, starptautisko mediju** un pasaules globālā tīmekļa nozīmi. Starpkultūru dialoga galvenais mērķis Eiropas Savienības kultūru daudzveidības atzīšanas kontekstā ir attīstīt Eiropas mēroga publisko telpu, kuru raksturo „**svešinieku solidaritāte**”.⁷⁰

Īsumā raksturotie ES starpkultūru dialoga politikas virzieni identificē nozīmīgākos faktoros, kas veido un nākotnē veidos starpkultūru dialoga nosacījumus, tajā iesaistīto aģentu pozitīvu, atklātu un atvērtu mijiedarbību, sabiedrības integrāciju. Galvenie minēto procesu nodrošinājuma atslēgas vārdi ir tolerance, līdzdalība, valodu zināšanas, starpkultūru dialoga telpa un solidaritāte. Latvijā veiktie pētījumi, analizējot sabiedrībā notiekošos procesus, aptver visus šos faktoros un sniedz informatīvo bāzi to izvērtējumam. Pētījumi rāda, ka sabiedrības tolerance ir kopjama un attīstāma gan attiecībā pret jaunajām minoritātēm, gan dažādām sociālajām grupām. Līdzdalība arvien biežāk ir pētnieku izstrādāto rekomendāciju centrālais jēdziens, kas nozīmē, ka ir jāturpina izvērst pilsoniskās sabiedrības aktivitātes daudzveidīgās formās, jāsekmē iedzīvotāju līdzdalības motivācija, iekļaujoties starpkultūru dialoga telpās ar augstu sabiedrības saliedētības potenciālu – kultūra, sports, izglītība un nodarbinātība. Aplūkoto pētījumu vidū ir vairāki, kas apstiprina šo tēzi, proti, jau šobrīd ir pētnieciski pierādīta skolu, kultūras pasākumu, sporta aktivitāšu, arī profesionālās darbības integrāciju sekmējošā platforma.

Īpaša uzmanība integrācijas sakarā vienmēr bijusi pievērsta valodu zināšanām. Latvijā notiek nepārtraukta valodu konkurence, kas nosaka vairāku valodu – latviešu, krievu, angļu - zināšanu nepieciešamību. Valodu lietojuma un zināšanu monitoringa pētījums

⁷⁰ White Paper on Intercultural Dialogue. “Living Together As Equals in Dignity”// Council of Europe, Strasbourg, 7 May 2008, pp.25.-36.

Pieejams: http://www.coe.int/t/dg4/intercultural/Source/White%20Paper_final_revised_EN.pdf
(pēdējo reizi skatīts: 18.10.2008.)

„Valoda”⁷¹ ļauj sekot līdzi šim procesam. Šī brīža situācijas izpēte rāda, ka visas Latvijā dzīvojošās etniskās un lingvistiskās grupas arvien vairāk apzinās valodu resursus gan sociālajā, gan ekonomiskajā, gan kultūras, gan arī politiskajā dzīvē. Tomēr diskusijas par valsts valodas statusu un lietojumu publiskajā telpā ik pa laikam uzplaiksna, tādējādi apliecinot, ka latviešu valoda nezaudē savu lomu integrācijas politikas kontekstā.

Izvērtējot pētījumu rezultātus no ES starpkultūru dialoga politikas virzienu perspektīvas, jāsecina, ka Latvijas sabiedrības orientieri ceļā uz integrāciju atbilst kopējām ES politikas nostādnēm, tomēr vienlaikus ir redzams, ka virkne nosacījumu sekmīga starpkultūru dialoga veidošanai un uzturēšanai vēl nav izpildīti un ir nākotnē pilnveidojami. Pretējā gadījumā pastāv reāls risks pieaugošai sabiedrības dezintegrācijai, sašķeltībai, noteiktu grupu marginalizācijai un segregācijai.

Līdzās minētajiem aspektiem ļoti svarīga ir sociālo, etnisko un lingvistisko grupu drošības sajūta. Pētījums „Etnopolitiskā spriedze Latvijā: konflikta risinājuma meklējumos” (2005, BISS) analizējis latviešu un krievu etnolingvistisko grupu kolektīvās bailes. Pētījuma autori secina, ka šīs bailes ir klātesošas abās grupās un to pamatā ir savas etniskās un lingvistiskās identitātes apdraudētības sajūta, kas nereti kļūst par politiku instrumentu šo grupu politiskajā mobilizācijā. Multikulturālisma hipotēzes autors, nesen Latvijā akadēmiskajā vizītē viesojies Kanādas profesors Dž.V.Berijs (akulturācijas stratēģiju, t.sk. integrācijas, teorijas autors) uzsver, ka sekmīgas integrācijas priekšnoteikums ir cilvēku drošības sajūta par savu identitāti. Ja indivīda etniskā identitāte ir apdraudēta, tad ir sagaidāma ļoti spēcīga pretreakcija jebkādiem integrācijas centieniem, panākot pretēju efektu – šķelšanos un radikālajā gadījumā arī atklātu konfliktu⁷². Vēsturiski pastāvējuši latviešu un krievu etnolingvistisko grupu sociālā mijiedarbība ir pētījumos apstiprināts priekšnoteikums draudzīgām latviešu un krievu valodā runājošo cittautiešu attiecībām individuālajā saskarsmē privātajā telpā. Latvijā, kā to apstiprina arī virkne citu pētījumu, latviešu un krievu etnolingvistisko grupu apdraudētības sajūtu lielā mērā ir veidojusi īstenotā etnopolitika kā integrācijas politikas būtiska sastāvdaļa. Turklāt joprojām ir vērojama diskursu konfrontācija starp nacionalizējošām etnopolitikas tendencēm un citu etnisko grupu atzišanu. Tāpēc nākotnē, pieņemot etnopolitiskus lēmumus un veidojot turpmākās sabiedrības integrācijas stratēģijas, nedrīkst ignorēt un nenovērtēt etniskās un lingvistiskās identitātes drošības faktora nozīmi. Tāpat zināms drauds un risks etnisko attiecību stabilitātei joprojām ir neatrisinātais vēstures interpretācijas jautājums, sabiedrības saliedētības un pilsoniskas nācijas veidošanas mērķu sasniegšanai tas ir prioritāro jautājumu vidū.

Šobrīd politiskās (zināmā mērā arī sabiedriskās dzīves) dienas kārtības jautājumu vidū ir jaunas sabiedrības integrācijas programmas izstrāde, kas līdz šim ir bijusi nesekmīga. Nav veikts arī līdzšinējās integrācijas politikas sistēmisks novērtējums, kas, iespējams, arī apgrūtina jaunā politikas dokumenta veidošanu. Nav veikti arī atsevišķu etnopolitikas dimensiju novērtējumi, piemēram, mazākumtautību izglītības reformas pirmā posma rezultātu analīze, kas ļautu spriest par šīs politikas efektivitāti un nākotnes stratēģijām. Tāpēc integrācijas politikas novērtējuma indikatoru noteikšana ir ne tikai pētnieku, bet arī integrācijas politikas izaicinājums. Esošie fragmentārie sabiedriskās domas aptaujas mērījumi atsevišķos ar integrāciju saistītos aspektos (valoda, pilsonība, etniskās attiecības u.c.) nesniedz sistēmisku un

⁷¹ Valoda. Latvijas iedzīvotāju aptauja. 2008. gada marts, Rīga: Baltic Institute of Social Sciences (pieejams: www.biss.soc.lv)

⁷² No Dž.V. Berija prezentācijas materiāliem, Rīgā, 2008. gada 7. oktobrī

visaptverošu integrācijas gaitas un rezultātu izvērtējumu. Konceptuāli pamatots integrācijas politikas novērtējuma modelis, ko veido empīriski izmērāmu indikatoru kopas, ir būtiska integrācijas nākotnes vīzijas sastāvdaļa.

Latvijas sabiedrības etniskās integrācijas nākotnes izaicinājumu vidū noteikti jāmin sabiedrības izpratnes par integrācijas būtību maiņas nepieciešamība. Pētījumi rāda, ka latviešu vidū aizvien izplatīts ir uzskats, ka cittautiešiem ir jāintegrējas Latvijas sabiedrībā. Sabiedrībai, jo īpaši tās latviešu valodā runājošajai daļai, ir jāatbild uz joprojām līdz galam neatbildētu jautājumu: vai latvietis ir gatavs pieņemt krievvalodīgo, runāt ar viņu latviešu valodā, nevis pāriet uz krievu valodu, dot pilnvērtīgas iespējas iesaistīties sabiedriski politiskajā dzīvē? Proti, aktualitāti nezaudē integrācijas divvirziena būtības izpratne. Vēl arvien publiskajā telpā, medijos bieži tiek runāts par „integrējamajiem”. Šāds diskurss pēc definīcijas izslēdz integrāciju un paredz asimilāciju.

ES Pārejas programmas ietvaros līdzās pētījumiem nozīmīgu informāciju par sabiedrības integrācijas procesa daudzveidīgajiem aspektiem sniedz neskaitāmie izglītojošie un uz darbību vērstie projekti, kas īstenoti visā Latvijas teritorijā. Šo projektu ieguldījums dažādu kultūru, etnisko minoritāšu un sociālo grupu saliedēšanā ir īpaši nozīmīgs, jo lielākā daļa no tiem ir vērsti uz to, lai praksē īstenotu pētījumos izstrādātos ieteikumus. Taču šo projektu ieguldījuma novērtējumā jāņem vērā, ka tie ir segmentāri integrācijas pasākumi, kuru ietekme uz sabiedrības integrāciju kopumā nav izvērtēta. Jautājums, kā šie epizodiskie notikumi vietējās teritorijās ietekmē vietējo sabiedrību integrāciju, ir atklāts.

Tāpat neatbildēts ir jautājums par etnisko minoritāšu grupu kultūras saglabāšanas un uzturēšanas lomu sabiedrības integrācijā. Daudzu monoetnisko sabiedrisko organizāciju darbība ir vērsta uz noteiktas etniskās identitātes stiprināšanu, kultūras pārmantošanas nodrošināšanu, kopīgas grupas apziņas veidošanu. Tomēr tas ir tikai viens no integrācijas uzdevumiem – saglabāt savu etnisko identitāti. Pārlietu centrējoties uz šo uzdevumu, otršķirīga nozīme ir piešķirta savas kultūras iesaistīšanai kopējā starpkultūru dialogā atvērtā sociālā vidē. Izolējoties no citām sabiedrībā pastāvošajām kultūrām, īpaši dominējošām, no vienas puses, pastāv vērā ņemams attiecīgās etniskās (kultūras, reliģijas, valodas u.tml.) grupas marginalizācijas risks, no otras puses, veidojas vienvirziena integrācijas modelis, kad pamatnācijai (lielākajai etniskajai grupai), ņemot vērā integrācijas politikas uzstādījumus, jāintegrē mazākās grupas, kas, savukārt, izraisa mazo etnisko grupu pretestību un pārmetumus. Tāpēc etnisko minoritāšu pārstāvēto sabiedrisko organizāciju nākotnes izaicinājums integrācijas kontekstā ir motivācijas veidošana un prasme iesaistīties divpusējā etniskās integrācijas procesā, novēršot izolācijas un norobežošanās scenārijus. Plašākā mērogā tas ir izaicinājums mazākumtautību pilsoniskajai sabiedrībai ar mērķi sekmēt politisko līdzdalību un iesaistīšanos lēmumu pieņemšanā, nevis ieņemt pasīvu novērotāju lomu. Savukārt, pamatnācijas (Latvijas gadījumā dominējošās etnolingvistiskās grupas - latviešu) uzdevums šajā kontekstā ir neradīt liekus šķēršļus mazākumtautību iniciatīvām iesaistīties valsts politiskajā dzīvē, pamatojot savu nostāju un rīcību ar apdraudētās majoritātes statusu.

Līdzās latviešu un krievu etnolingvistisko grupu integrācijas dimensijai, arvien vairāk priekšplānā izvirzās arī sociāli atstumto un dažāda veida diskriminācijai pakļauto grupu iekļaušanās sabiedrībā izpēte. Līdz ar imigrantu (jauno minoritāšu) ienākšanu Latvijas sociālajā, ekonomiskajā, kultūras un politiskajā dzīvē prioritāru nozīmi iegūst sabiedrības tolerances (iecietības) jautājumi. Šajā kontekstā viens no lielākajiem

nākotnes izaicinājumiem ir imigrantu integrācija gan politikas, gan sabiedrības līmenī. Saskaņā ar Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes npublicētajiem datiem, 2007. gadā termiņuzturēšanās atļauju Latvijā uz laiku pirmo reizi saņēma 3201 ārvalstnieks (2003. gadā tie bija 1896 cilvēki)⁷³. Līdzšinējie pētījumi un apsekojumi rāda, ka Latvijā nav atbilstoša politiskā ietvara un tiesiskā regulējuma, kas nodrošinātu sekmīgu imigrantu iekļaušanos Latvijas sabiedrībā. Gan politikās veidotāju, gan lielākās daļas sabiedrības dominējošā attieksme ir šo procesu – imigrantu ienākšanu un palikšanu uz dzīvi Latvijā – ignorēšana vai pat noliegšana. Sabiedrībā ir vērojama pretestība imigrantu integrācijai, ko esošais tiesiskais regulējums reizē nosaka un sekmē. Neizturoties ar pietiekamu atbildību pret pieaugošo imigrāciju, Latvija pakļauj sevi riskam pēc vairākiem gadiem risināt tādas sabiedrības problēmas kā sociālā atstumtība, daudzdimensionāla etniskā šķelšanās, segregācija un diskriminācija, slēpta un atklāta konflikta situācijas iedzīvotāju savstarpējā saskarsmē. Jau šobrīd vairāki sabiedrības integrācijas un migrācijas eksperti norāda uz šiem riskiem, taču pagaidām viņu aicinājumi izstrādāt imigrantu integrācijas politiku nav guvuši institucionāli atbalstītu politikas veidotāju atsaucību.

Noslēgumā īsi par pētījumu kvalitāti. Pētniekiem ir jāapzinās sava darba kvalitātes nozīme un jāuzņemas atbildība par to. Diemžēl ne visi īstenotie pētnieciskie projekti atbilst vēlamajiem un nepieciešamajiem kvalitātes standartiem, taču īpaši atbildīgiem pētniekiem jābūt tajos gadījumos, kad projekta vai pētījuma mērķis ir vadlīniju izstrāde valsts politikas veidošanai, pilnveidošanai, sekmīgākai īstenošanai un novērtējumam. Ir ļoti svarīgi, lai pētnieku secinājumi un uz tiem balstītie ieteikumi būtu izsvērti, pamatoti, pārdomāti. Turklāt tie nevar būt vispārīgi savā formulējumā vai pakļaujami daudzveidīgai interpretācijai. Secinājumiem un ieteikumiem ir jābalstās skaidrā teorētiskajā paradigmā un no tās izrietošā metodoloģijā, kas, savukārt, nosaka iegūto datu drošticamību un analīzes satura kvalitāti. Visbeidzot nākotnes izaicinājums ir arī pētnieku, politikas veidotāju un īstenotāju sadarbība, komunikācija un dialogs vienotiem mērķiem.

⁷³ Pēc: Ķešāne, I., Kaša, R., Mācāmies uzņemt: imigrantu integrācija Latvijā. 2008, Rīga: Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS, 38.lpp.

Izmantotie pētījumi

Austers, I., Golubeva, M., Kovaļenko, M., Strode, I., Daudzveidība ienāk latviešu skolās. Mazākumtautību bērnu integrācija latviešu skolu vidusskolas klasēs. 2006, Rīga: Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS.

Attieksme pret pilsonisku sabiedrību. Latvijas iedzīvotāju aptauja. 2007. gada jūlijs, Rīga: SKDS.

Jauno sabiedrības locekļu integrācija, 2008, Rīga: Kvalitatīvo pētījumu studija.

Kruks, S., Šulmane, I., Neiecietības izpausmes un iecietības veicināšana Latvijā. Laikrakstu publikāciju analīze. 2006, Pieejams: <http://www.politika.lv/index.php?id=9563> (pēdējo reizi skatīts: 19.10.2008.).

Krūmiņa-Koņkova, S., Tēraudkalns, V., Reliģiskā dažādība Latvijā. 2007. Pieejams: http://www.integracija.gov.lv/doc_upl/RELIGISKA%20DAZADIBA_lv.pdf (pēdējo reizi skatīts: 29.10.2008.).

Kultūra. Jaunieši. Mediji., zin. red. Aivars Tabuns. 2006, Rīga: Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultāte.

Kultūras pieejamība novados: aptauja un ekspertu intervijas. 2001., 2007., Baltic Institute of Social Sciences, pieejams: www.biss.soc.lv

Kultūras pieejamība sociālai diskriminācijai un neiecietībai pakļauto grupu vidū Cēsu rajonā. 2008, Cēsu pašvaldības aģentūra „Vidzemes vēstures un tūrisma centrs”.

Ķešāne, I., Kaša, R., Mācāmiem uzņemt: imigrantu integrācija Latvijā. 2008, Rīga: Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS, 37.-77.lpp.

Lerhis, A., Kudors, A., Indāns, I., Ārvalstu ietekme uz sabiedrības etniskās integrācijas procesu Latvijā, 2007. Rīga: Austrumeiropas Politisko Pētījumu centrs

Migrācijas ietekme uz etniskajām attiecībām Latvijā. 2008, Rīga: Sociālās Alternatīvas Institūts.

Pētījuma „Bērni ar garīgās attīstības traucējumiem. Likumdošana un realitāte” atskaite, Rīga: Baltic Institute of Social Sciences, npublicēts materiāls.

Pretestība sabiedrības integrācijai: cēloņi un sekas. Red. Dribins, L. Šņitņikovs A. 2006, Rīga, Latvijas Universitātes Filozofijas un Socioloģijas institūts;

Ose, L., Osis, J., Pētījumos balstītas stratēģijas tolerances veicināšanai. 2006, Rīga: Biedrība Dialogi.lv. Pieejams: <http://www.politika.lv/index.php?id=11693> (pēdējo reizi skatīts: 15.10.2008.).

Sabiedrības etniskā integrācija Jelgavas pilsētā. 2007, Jelgava: Jelgavas pilsētas dome.

Sabiedrības etniskās iecietības monitoringa metodikas izveide. 2008, Biedrība „Par garīgo veselību „SALUS””, npublicēts materiāls.

Sabiedrības integrācijas aktuālākie aspekti. 2006, Rīga: SKDS.

Uzskati par starpterniskajām attiecībām sabiedrībā Latvijā. 2005, Rīga: SKDS.

Valoda. Latvijas iedzīvotāju aptauja. 2008. gada marts, Rīga: Baltic Institute of Social Sciences (pieejams: www.biss.soc.lv).

Šūpule, I., Krastiņa L., et al, Zepa, B., (red.) (2004.) Etniskā tolerance un Latvijas sabiedrības integrācija 2004, Rīga: Baltijas Sociālo zinātņu institūts.

Zepa., B., Šūpule, I., Kļave, E., Krastiņa, L. et al., Etnopolitiskā spriedze Latvijā: konflikta risinājuma meklējumi. 2005, Rīga: Baltic Institute of Social Sciences.

Integrācijas prakse un perspektīvas, zin. red. Zepa, B., 2006, Rīga: Baltic Institute of Social Sciences.

Zepa., B., Kļave, E., Krastiņa, L. et al. Mēs. Svētki, valsts. Socioloģiska valsts svētku izpēte. 2008, Rīga: Baltic Institute of Social Sciences

Citi avoti

Beikers, K. (2002) Bilingvisms un bilingvālās izglītības pamati (tulk. I. Druvieta). Rīga: Nordik.

Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību (2007). Trešais ziņojums par Latviju. Strasbūra: ECRI. Pieejams: http://www.coe.int/t/e/human_rights/ecri/1-ecri/2-country-by-country_approach/latvia/Latvia%203e%20rapport%20-%20cri08-2%20-%20letton.pdf (pēdējo reizi skatīts: 14.10.2008.)

Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimensions, ed. Nils Muižnieks, 2006, LU Akadēmiskais apgāds.

Muižnieks, N., Ethnic Relations in Latvia in 2020: Three Scenarios.// Latvija 2020. Nākotnes izaicinājumi sabiedrībai un valstij. 2008, Rīga: Latvijas Universitāte

Valsts programma „Sabiedrības integrācija Latvijā” (2001)

White Paper on Intercultural Dialogue. “Living Together As Equals in Dignity”// Council of Europe, Strasbourg, 7 May 2008.

Pieejams: http://www.coe.int/t/dg4/intercultural/Source/White%20Paper_final_revised_EN.pdf (pēdējo reizi skatīts: 18.10.2008.)

www.biss.soc.lv

www.integracija.gov.lv

www.humanrights.org.lv

www.lsif.lv

www.politika.lv